

42e jaargang nr. 4 - Winter 2021

van Zoys tot Soest

Tijdschrift van de Historische Vereniging Soest/Soesterberg

Inhoudsopgave

	pag
• Voorwoord van de redactie	3
• Berichten van het bestuur	7
• Nu te zien in Museum Soest	10
• Van melkventer naar drankslijter: de opmerkelijke carrièreswitch van Jan van den Breemer	13
• Gerrit Govaars, eerste Heilsoldaat in Nederland	23
• Historische kaarten uit de archieven van de gemeente Soest	31
• Buitenplaatsen Schoonoord en Colenso	41
• De tolboom op de Veenhuizerweg	52
• Boekbespreking "Zuilen zonder lasten"	57

Historische Vereniging Soest/Soesterberg

Contactgegevens:

Steenhoffstraat 46
3764 BM Soest
info@hvsoest.nl
www.hvsoest.nl

Bestuur:

Voorzitter: Martijn da Costa
Secretaris: Henk van den Boomgaard
Penningmeester: Patrick Kuijpers
Leden: Henk Schimmel

Omslagfoto

Molen De Vlijt, Volgens tekening KDN0003 zou deze molen De Kat geheten hebben, zie pagina 36.

Voorwoord van de redactie

Corona: we kunnen er niet omheen. Waar we afgelopen zomer wellicht hoopten dat het ergste achter ons lag, zijn de coronamaatregelen weer terug van weggeweest. Een “avondlockdown”, een mondkapiesplicht en een terugkeer van de anderhalve meter: het maakt die donkere winter nog net wat lastiger. Gelukkig verschijnt Van Zoys Tot Soest wél gewoon, corona of niet.

Ik troost mezelf maar met de gedachte dat het niet de eerste keer is dat we dit meemaken als land. Want hoewel dit historische tijden zijn, we hebben in de loop van de jaren vaker te maken gehad met epidemieën en pandemieën. Lepra, polio, de Zwarte Dood, de Spaanse griep: besmettelijke ziekten zijn van alle tijden. Wie de archieven induikt ziet al snel de parallellen met de situatie van nu.

Gesjoemel met vuilbrieven

In de Middeleeuwen werd West-Europa geteisterd door een groot aantal leprabesmettingen. Mensen die ervan verdacht werden lepra te hebben moesten vanaf de 14e eeuw afreizen naar het Haarlemse Leprooshuis om zich te laten onderzoeken – zich te laten “testen”, bij wijze van spreken. Verschil met nu is dat niet de gezonde mensen, maar juist de besmette mensen een certificaat kregen, een “vuilbrief”. Daarmee had je recht op een plek in een leprozerie en kreeg je toestemming om te bedelen. Dat laatste maakte zo’n vuilbrief erg gewild bij “normale” bedelaars. U kunt zich dan ook voorstellen dat er veel werd gesjoemeld met deze bewijsbrieven, net als nu gebeurt met de corona-QR-codes. Sommige leprozen reisden talloze keren naar Haarlem om een nieuwe vuilbrief aan te vragen. De kans dat het eerdere exemplaar voor een flink bedrag verkocht was, was groot.¹

Het “pokkenbriefje”

Ook in de recente geschiedenis kregen te we maken met besmettelijke ziekten. Denk bijvoorbeeld aan de polio-uitbraken, die tot in de jaren ’70

¹ <https://museumvandegeest.nl/historie/>

INSCHRIJVING VAN LEERLINGEN OP DE OPENBARE SCHOLEN

Gelegenheid tot inschrijving, onder overlegging van het pokkenbriefje bestaat:

Voor de school in de Kerkbuurt vóór 12 Maart a.s. elken schooldag van 11-12 uur aan de school en op Dinsdagavond van 5-7 uur aan de woning van het hoofd;

Voor de school aan de Beetzlaan, op Maandag 7 Maart a.s. van 7-8 uur en op Dinsdag 8 Maart a.s. van 6-7 uur aan de school;

Voor de school te Soesterberg, op Dinsdag en Woensdag, 8 en 9 Maart a.s. des namiddags van 6-7 uur.

Een krantenknipsel over de geopende inschrijving van de basisscholen, met het verzoek om een "pokkenbriefje" te overleggen. Bron: Soester Courant, 5 maart 1927.

voorkwamen.² Of de pokken, die al sinds de Middeleeuwen rondwaarden door het land. Vooral kinderen werden hard getroffen door deze ziekte, die niet voor niets bekend stond als de "Kinderziekte". In de achttiende eeuw werd 40% van de kindersterfte veroorzaakt door de pokken.³

In 1796 toonde Engelsman Edward Jenner aan dat een infectie met koepokkenvirus beschermde tegen de pokken. In de jaren daarna werd een vaccin ontwikkeld dat ook in Nederland op grote schaal werd toegepast. Vaccineren was vrijwillig, maar de druk werd wel opgevoerd. Zo besloot de Nederlandse overheid in 1823 om het pokkenvaccin voor kinderen indirect verplicht te stellen. Wie zijn kinderen inschreef op een school moest een bewijs van vaccinatie kunnen overleggen, een zogenaamd "pokkenbriefje". Had je dat niet, dan was een kind aangewezen op thuisonderwijs. Het pokkenbriefje bleef verplicht tot in de eerste helft van de 20e eeuw, zo blijkt uit dit korte krantenknipsel in de Soester Courant. Overigens was er ook destijds de nodige weerstand tegen vaccineren, net als nu.⁴

Tien geboden tegen de Spaansche griep

Bij sommige uitbraken golden adviezen om ziekte te voorkomen. Zo ook bij de Spaanse griep, een epidemie die tussen 1918 en 1920 wereldwijd naar schatting 100 miljoen levens eiste. Op sociale media kwam ik dit krantenknipsel uit het Nieuwsblad van Friesland tegen. Deze "10 geboden tegen de Spaansche griep" zullen deels bekend in de oren klinken, want het mijden van "vergaderingen en uitvoeringen" en het toelaten van "zoveel mogelijk frissche lucht en zonneshijn" zijn adviezen die ook in deze coronatijd gelden. Opmerkelijker is de goede raad aan het einde van het bericht, waarin patiënten wordt geadviseerd "een soepbord vol roode

² <https://www.anderetijden.nl/aflevering/340/Polio-in-Staphorst>

³ <https://www.regionaalarchiefalkmaar.nl/verdieping/blog/801-de-strijd-tegen-de-pokken-de-eerste-vaccinatiecampagne-in-nederland>

⁴ <https://historiek.net/pokkenbriefje-vaccinatiebewijs-inenting-verzet/139198/>

Tien geboden tegen de Spaansche griep.

1. Vermijd tocht en natte voeten; vermijd in 't algemeen kouwten.
 2. Laat, zonder tocht, zooveel mogelijk frissche lucht en zonneschijn toe in woon- en werkvertrek.
 3. Jaag geen stof op; doe de weekbeurt met vochtigen doek en dwel en sla de naarschoonmaak maar eens over.
 4. Rook matig, want rooken verhoogt de gevoeligheid voor besmetting.
 5. Vermijd zooveel mogelijk vergaderingen en uitvoeringen.
 6. In 't algemeen: loop den griep-bacil niet noodeloos „in den mull“.
 7. Beschouw in 't bijzonder elk hoestend, proestend en niezend medeburger als een gevaarlijk mensch in deze dagen.
 8. Voet ge u „gegreipt“, ga dan onmiddellijk naar bed en kom er niet uit vóór de koorts drie dagen, geweken is.
 9. Zoek niet te veel heil bij aspirine-tabletten en in geen geval bij kwakzalvers-middelen.
 10. Neem u na de ziekte nog weken lang in acht, daar ge dan dubbel gevoelig zijt en een tweede aanval dubbel gevaarlijk is.
- Men ziet, de tien geboden tegen Spaansche griep bestaan meer in laten dan in doen. Wil men er absoluut iets tegen doen, dan raadt de Oostenrijksche dr. Joseph Häusle aan: Gebruik binnen den tijd van 6 à 8 uur een soepbord vol roode bietensalade; 't heeft veel patienten geholpen.

De tien geboden tegen de Spaansche griep. Bron: Nieuwsblad van Friesland, 29 oktober 1918.

bietensalade” te eten. Het is maar dat u het weet!

Van melkventer naar drankstoker

In dit nummer van Van Zoys Tot Soest leest u – naast mijn bijdrage – niets meer over corona, maar komt u wel recepten tegen. Niet van die heilzame bietensalade, maar van aloude klassiekers als gortepap en karnemelkse bloempap. Gerechten die voor en tijdens de oorlog werden aangeprezen door Jan van den Breemer, eigenaar van Speciaal Melkinrichting E.S.M.I. Jan maakte na de Tweede Wereldoorlog een opmerkelijke carrièreswitch. Hij stapte namelijk over op het stoken van drank. Zijn naamgenoot Jan de Mos schreef een mooi artikel over deze bijzondere baanwissel.

De eerste Heilsoldaat van Nederland

In het artikel van Jan van Steendelaar wordt nog zo'n opmerkelijke overstap beschreven: die van onderwijzer naar Heilsoldaat. Gerrit Govaars sloot zich in 1885 aan bij het Leger des Heils en werd daarmee de eerste Heilsoldaat van het land. Dat leverde een bijzondere carrière op die hem naar tal van plekken in de wereld voerde. Aan het einde van zijn leven zocht hij de rust op in Soest. Genoeg reden voor Jan van Steendelaar om een bijdrage aan Govaars te wijden.

Vier bijzondere kaarten

Na het verhaal over Govaars duiken we de archieven in. Ton Hartman beschrijft in zijn artikel vier bijzondere kaarten van Soest, die in het kader van het project “De Utrechtse schatkamer” werden gedigitaliseerd. Hij vertelt uitgebreid over de details die op deze 19e eeuwse kaarten te zien zijn. En voor wie de kaarten zelf wil ontdekken beschrijft Ton Hartman waar alle beschreven kaarten te vinden zijn.

Buitenplaatsen, tolbomen en een boekbespreking

Van de hand van Jan de Mos is het volgende deel uit de serie over buitenplaatsen. Dit keer beschrijft De Mos de geschiedenis van buitenplaatsen Schoonoord en Colenso. Verder schreef Kees Floor een korte bijdrage over de tolboom op de Veenhuizerweg. In het zomernummer van dit blad kon u lezen dat er tol werd geheven op een aantal wegen in Soest en Soesterberg. Dit gold ook voor de Veenhuizerweg. Maar de aanleg van een nieuwe weg dreigde tolgaarder De Bruijn inkomsten te kosten. Reden voor De Bruijn om een tolboom te plaatsen, tot groot ongenoegen van de mensen die in de aanleg van de nieuwe weg hadden geïnvesteerd. Kees Floor beschrijft in zijn artikel hoe dat conflict afliep.

Tot slot vindt u in dit nummer een bespreking van het nieuwe boek “Zuilen zonder last”, leest u meer over de nieuwe tentoonstellingen in Museum Soest en is er uiteraard nieuws van het bestuur. Kortom: genoeg leesvoer om de winter mee door te komen.

Een tipje van de sluier

Overigens had dit winternummer twee keer zo dik kunnen zijn. Voor deze editie kregen we namelijk meer kopij binnen dan we konden plaatsen. Een aantal artikelen is doorgeschoven naar het lentenummer van volgend jaar. In dat nummer leest u onder andere meer over voertuigenpark “De Dump” in Soesterberg, waar na de Tweede Wereldoorlog in beslag genomen voertuigen werden gestald. Ook plaatsen we een artikel over het naoorlogse boerenleven, gezien door de ogen van boer Gerard Hilhorst.

Heeft u nog een artikel of andere bijdrage die geplaatst kan worden in het lentenummer? Stuur deze dan uiterlijk 25 februari 2022 aan redactie@hvsoest.nl.

Ik wens u fijne feestdagen en een goed, gelukkig en bovenal gezond 2022 toe!

Namens de redactie,
Lucinda van Ewijk, hoofdredacteur

Berichten van het bestuur

De bestuursvergaderingen in het najaar 2021

Het bestuur van de HVS is in het najaar 2021 tot nu toe twee keer bijeen geweest. De volgende onderwerpen passeerden de bestuurstafel:

- 1) De deelname van de HVS aan Rabo-ClubSupport. Bij deze actie van de Rabobank konden Rabobankleden stemmen op de club die volgens hen een steuntje in de rug kon gebruiken. Op basis van deze stemmen ontvangt een vereniging een subsidie van de Rabobank. De HVS heeft ook dit jaar een bedrag mogen ontvangen. Het bestuur hoopt dat het bedrag in de toekomst hoger is en blijft.
- 2) Het indienen van een Omgevingsvisie bij de Gemeente Soest. De nieuwe Omgevingswet vraagt elke gemeente om het schrijven van een Omgevingsvisie. In de afgelopen tijd heeft de Gemeente Soest dat ook gedaan. Hierop heeft het bestuur zijn zienswijze beschreven over de inrichting van de ruimte in onze gemeente. Op de website van de HVS is hier meer over te lezen.
- 3) Het opzetten van een activiteitenprogramma in het seizoen 2021-2022. Hierin is ruimte gemaakt voor het houden van historische cafés, eventuele excursies, en dergelijke.

Soester verhalen over de Tweede Wereldoorlog

Samen met het Comité 4 en 5 mei Soest – Soesterberg wordt gewerkt aan het verzamelen van lokale verhalen over de Tweede Wereldoorlog. De oorlog was een ingrijpende periode in de recente geschiedenis van beide dorpen. Maar het aantal inwoners dat die periode nog bewust – als kind – heeft meegemaakt neemt zienderogen af. De plekken, waar bijzondere gebeurtenissen hebben plaatsgevonden, veranderen mettertijd. Daarom bundelen de HVS en het Comité 4 en 5 mei Soest – Soesterberg de krachten, zodat de herinnering aan die periode levend en zichtbaar blijft in onze lokale samenleving.

De bijzondere verhalen over Soest en Soesterberg in de periode 1940 – 1945 zijn in ruime mate voorhanden. De HVS en het Comité 4 en 5 mei willen al die verhalen verzamelen of optekenen, digitaal bundelen en makkelijk toegankelijk maken via één gezamenlijke webpagina. Op die manier zal sprake zijn van één eenvoudige ‘toegangspoort’ tot die bijzondere periode in de geschiedenis van onze gemeente. Een toegangspoort die door scholen

en geïnteresseerden eenvoudig kan worden ingezet voor educatie en (historisch) onderzoek.

Een volgende stap in het project is om deze verhalen waar mogelijk door middel van een QR-code te verbinden aan de plekken in Soest en Soesterberg, waar gebeurtenissen en voorvallen uit die periode hebben plaatsgevonden. Voor scholen en inwoners worden de verhalen en gebeurtenissen dan heel zichtbaar in de eigen leefomgeving. Dit belangrijke project zal in 2021 en 2022 verder gestalte krijgen. Binnenkort zal een “kick-off” plaatsvinden. Wilt u een bijdrage leveren aan dit project, heeft u suggesties of wilt u verhalen of beeldmateriaal uit die periode delen? Laat dat dan weten via info@4-5-mei.nl. Ook zijn we op zoek naar een projectleider die het voortouw kan nemen en alle activiteiten coördineert. Spreekt die rol u aan, laat het dan ook weten via hetzelfde e-mailadres.

Andere wetenswaardigheden

- 1) In oktober verzorgden Jan de Mos en René van Hal een Historisch Café over de Bleekneusjes en de verschillende kindervakantiekolonies die Soest/Soesterberg in de 20ste eeuw rijk was. Het werd een avond waarbij ook veel persoonlijke ervaringen werden uitgewisseld.
- 2) In november organiseerde het bestuur weer een Historisch Café, ditmaal over het autobusbedrijf van W.C. Tensen. Het bedrijf heeft 50 jaar het openbaar vervoer verzorgd met de donkerrode bussen.
- 3) Op 24 november werd een lezing georganiseerd voor de bewoners van het Oranjepark. Zij kregen van René van Hal meer te horen over de historie van de locatie van het Oranjepark, waar vroeger buitenplaats Colenso zich bevond. Ook werd meer verteld over de vele buitenplaatsen aan de huidige Vredehofstraat en Nieuwerhoekplein. Veel bewoners van het Oranjepark komen van buiten Soest en hadden geen idee hoe de toegangspoort tot Soest naast het Paleis Soestdijk in de loop der eeuwen is ingevuld.
- 4) De behoefte aan vrijwilligers is groot. Het bestuur heeft reeds het belang en noodzaak aangegeven. De vereniging is er immers voor en door leden! In september organiseerde René van Hal namens het bestuur een workshop voor belangstellenden in het werk van de HVS. Naast René van Hal droegen Dick van Fulpen, Hans Kruiswijk en Wim de Kam bij aan de informatie over de activiteiten van de HVS en het belang dat daar meer

- vrijwilligers bij betrokken worden. Deze workshop leverde uiteindelijk 20 mensen op die zich in de nabije toekomst met één of meer taken van de HVS willen bezighouden. Het bestuur is verheugd dat hiermee het draagvlak voor het werk van de HVS wordt vergroot.
- 5) In oktober/november is ook weer gestart met interviews als onderdeel van het project Mondelinge Geschiedenis. Besseline Gerritse-van Ee en Bep Hilhorst-Hilhorst werden bezocht. De interviews zijn te beluisteren op onze website. Daarbij staat ook een samenvatting van hetgeen is besproken.
 - 6) In januari en februari 2022 zijn bezoeken van verschillende basisscholen aan Museum Soest gepland. Dit als onderdeel van het project erfgoededucatie. Dit jaar heeft het project als thema "NAT". HVS tezamen met Museum Soest zijn actief betrokken bij de voorbereiding en uitvoering van de bezoeken.
 - 7) Op diverse verzoeken om nadere historische informatie door leden en belangstellenden is gereageerd. Ook heeft de HVS weer van diverse personen historisch materiaal ontvangen welke zal worden toegevoegd aan het uitgebreide archief dat de vereniging inmiddels heeft opgebouwd.

Effecten van corona op de activiteiten van de HVS

Helaas heeft het bestuur wederom moeten besluiten om tot nader order alle geplande bijeenkomsten te schrappen. Dat geldt voorlopig voor de Historische Cafés. Ook de nieuwjaarsbijeenkomst gaat niet door.

Betaling contributie 2022

U heeft het vast al gezien: traditioneel zit bij het laatste nummer van Van Zoys Tot Soest de rekening voor het nieuwe jaar. Denkt u eraan deze spoedig te betalen? De vereniging ontvangt geen subsidie van de gemeente. Een spoedige betaling door u van de contributie wordt erg op prijs gesteld.

De website van de HVS

U weet het vast: vaak de website van de HVS bekijken betekent dat u altijd iets nieuws leest, ziet en altijd op de hoogte bent van de actuele informatie. De website is het bezoeken meer dan waard. René van Hal weet wat u boeit.

Namens het bestuur,
Martijn da Costa, voorzitter

Nu te zien in Museum Soest

Hoewel de coronamaatregelen helaas weer zijn aangescherpt, is een bezoek aan Museum Soest gelukkig nog steeds mogelijk. Van nu tot en met 6 januari zijn er welgeteld vier wisselexposities te zien. Van exposities over kerststallen en teddyberen tot tentoonstellingen van kunstenaars, er is voor ieder wat wils. Zien we u snel in Museum Soest? Kijk voor de actuele openingstijden op www.museumsoest.nl

De kerststalletjes van Gerdie Bade (tot en met 6 februari 2022)

Gerdie kocht haar eerste kerststal in 1997. “Komende uit de geboortekerk te Bethlehem zie ik een verkoper staan met kerststallen van olijfhout. Ik ben in twijfel of ik een kerststal zal kopen daar ik niet van huis uit rooms-katholiek ben. Maar ik vond het toen juist symbolisch erg mooi om vanuit de plek waar Maria, Jozef en Jezus geleefd hebben een kerststal te kopen. Daarmee was de eerste kerststal een feit.”

Er volgden nog meer kerststallen en kerstgroepen: ruim 600 om precies te zijn. De verzameling van Gerdie komt vanuit de hele wereld. De meeste exemplaren heeft ze gekocht, enkelen heeft ze gekregen. “Het is en blijft bijzonder dat, waar men ook is, mensen aan me denken wanneer ze een kerststal zien.” Een deel van de collectie is nu te zien in Museum Soest, dat zich voor de gelegenheid ook in kerstsferen heeft gehuld.

De Wildlife Art van Cor Kaspers (tot en met 6 februari 2022)

De in 1947 geboren Cor Kaspers is vanaf jongs af aan geïnteresseerd in de natuur en alles dat daarmee te maken heeft. “Op ongeveer twaalfjarige

leeftijd was ik al aardig bedreven in het vangen van vogels, vissen, reptielen en insecten. Bijzondere exemplaren werden soms levend en in het geheim thuis gehuisvest om nader te bestuderen.” Het vangen van dieren werd verruild voor observatie in de natuurlijke omgeving. Later volgden de eerste schetsen, eerst in potlood, toen met pastelkrijt.

Vandaag de dag maakt Cor werken met acryl- en olieverf waarin de natuur de hoofdrol speelt. Vooral de herfst- en een winterperiode met sneeuw levert veel inspiratie op. Van polderlandschappen met hazen, eenden of ganzen tot bostaferelen of een gedetailleerde kopstudie, alles komt aan bod in zijn werken. Voor liefhebbers van schilders als Rien Poortvliet en Pieter Verstappen is het bezoeken van de expositie van Cor meer dan de moeite waard.

Expositie Carla Leber

(tot en met 6 februari 2022)

Carla Leber is al sinds haar kinderjaren creatief bezig, maar sinds ze weer schilderlessen is gaan volgen laat de magie van het schilderen haar niet meer los.

De werken van Carla hebben een verhalend karakter vertelt ze. “Zo heb ik een doek gemaakt van mijn moeder samen met mijn oudste zus met de titel ‘Moeders maken de wereld mooier’. Mijn moeder maakte mijn wereld ook mooier door haar leuke verhalen en vrijheid van denken. Dit doek is een ode aan mijn moeder en zus.” Ook haar reizen en de natuur en bloemen van Costa Rica inspireren haar bij het maken van haar doeken.

De beren van Thea, Julie en Toos

(tot en met 6 februari 2022)

Thea is een geboren Soester. Samen met vriendin Corrie maakte ze vele jaren geleden haar eerste teddybeer. Ze waren enthousiast, dus er volgen meer exemplaren. Een hobby was geboren.

Later komen Thea en Corrie in contact met Toos van Berenatelier Tierlantijntje in Blaricum. Ze volgen een cursus bij haar en maken regelmatig beren met elkaar. Thea neemt ook vriendin Julie mee en leert haar hoe ze beren moet maken. Tot op de dag van vandaag komen ze bij Toos om materialen te kopen.

Toos, Theo en Julie vinden het leuk om de bezoekers van Museum Soest te laten zien hoe een beer ontstaat. Daar komt namelijk veel bij kijken: elke steek is met de hand gezet, er komt geen naaimachine aan te pas. Ook delen ze hun ontwerpen en de liefde voor teddyberen graag met anderen. “De teddyberen zorgen ervoor dat je van ze blijft houden: groot of klein, mooi of lelijk, nieuw of heel oud; die blik van ze, daar

kun je niet omheen. Ze beheersen je leven.”, aldus Toos. “Een teddybeer is niet voor niets het meest geliefde speelgoed. Beren worden voor allerlei doeleinden ingezet. Denk maar eens aan de teddybeer die aan kinderen wordt gegeven door hulpverleners; de beer biedt troost en veiligheid in zo’n situatie. Ze helpen mensen vaak om door moeilijkere perioden heen te komen.”

De beren van Toos, Thea en Julie zijn tot en met 6 februari 2022 te zien in Museum Soest.

Van melkventer naar drankslijter: de opmerkelijke carrièreswitch van Jan van den Breemer

Jan van den Breemer – ook wel bekend als “Jan van Mart” – startte in 1930 een zuivelfabriek, de Speciaal Melkinrichting E.S.M.I. Dit deed hij samen met zijn zoon Johannes Adrianus, die de zaak van zijn vader in de loop der jaren uitbreidde. Het is die ondernemende zoon die in de jaren '50 een opmerkelijke carrièreswitch maakt. Hij start namelijk een eigen distilleerderij: De Naald.

Door Jan de Mos, i.s.m. René van Hal

De boerderij van de familie Van den Breemer

Jan “Jan van Mart” van den Breemer (1868-1963) was de zoon van Johannes “Hannes” van den Breemer en Marretje “Mart” Hilhorst. Aan het begin van zijn werkzame leven was hij boer en melkventer. Als melkventer verkocht hij eerst eigen melk, maar later ook melk van boeren uit de omgeving. Jan trouwde op 8 mei 1897 Soest met Margaretha Geertruida “Greet” van Hofslot (1868-1909), dochter van Adrianus “Aart” van Hofslot en Maria Wantenaar. Uit dit huwelijk werden 9 kinderen geboren, waaronder zoon Johannes Adrianus “Jan” van den Breemer (1902-1991).

Boerderij Kerkpad NZ 21-23, bron: Erfgoedregister gemeentelijke monumenten Soest.

Vader Jan had een melkbedrijf, onder andere in een in 1875 gebouwde boerderij op de hoek van het Kerkpad en de Teut, nu de Korte Melmweg. Op die plek stond van oudsher de herberg De Halve Maan, vanaf 1758 in het bezit van de familie Hassink. Daar konden de boeren, als ze met hun tentwagens naar de

kerk gingen, paard en wagen achterlaten, om er na afloop van de kerkdienst wat te drinken.

Speciaal Melkinrichting E.S.M.I.

Het ging "Jan van Mart" voor de wind met zijn melkbedrijf; naast melk werden steeds meer zuivelproducten verkocht. Samen met zijn zoon richtte Jan in 1930 de Speciaal Melkinrichting E.S.M.I. op en kreeg een Hinderwetvergunning voor een zuivelfabriek aan de Korte Melmweg 15. Alleen de afkorting van de bedrijfsnaam is bekend, maar het zou de "Eerste Soester Melk Inrichting" kunnen betekenen. Dat zou inhouden dat ze met hun boeren melkbedrijf (althans op papier) de concurrentiestrijd met de andere twee melkinrichtingen voor waren: Coöperatieve Melkinrichting De Soester (vanaf 1907) en Zuivelfabriek en Melkinrichting B.E.A.K. (1924).

E.S.M.I.	SPECIAAL MELKINRICHTING
Onze Bloempap (karnemelk) wordt nog niet geëvenaard.	
J. A. VAN DEN BREEMER	
Fabriek Korte Melmweg — Telefoon 2502	

*Advertentie E.S.M.I., 1936, bron:
De Soester Courant.*

De Hinderwetvergunningen voor de zuivelfabriek over de periode 1930-1942 staan op naam van de zoon Johannes Adrianus van den Breemer. Hij was zeer commercieel ingesteld en begon de waren van de E.S.M.I. in krantenadvertenties aan te prijzen. De eerste advertentie dateert van 13 oktober 1936 in de Soester Courant. Daarin prijst hij zijn ongeëvenaarde karnemelkse bloempap aan.

Recept voor karnemelkse bloempap

Karnemelkse bloempap is een oer-Hollands nagerecht dat in een handomdraai gemaakt is.

Ingrediënten

- 1 liter karnemelk;
- 80 gram bloem;
- Keukenstroop of bruine suiker.

Aan de slag!

1. Breng 900 milliliter karnemelk aan de kook.
2. Roer de bloem en de overige karnemelk tot een papje.

3. Giet het papje bij de kokende karnemelk in en laat het al roerend een paar minuten doorkoken.
4. Serveer de bloempap in kommen. Voeg wat keukenstroop of bruine suiker toe.

Bron: Bouwhuis.com

Uitbreiding assortiment

Behalve melk en kaas werden steeds meer zuivelproducten aan de man gebracht. Daarom wordt het assortiment nagerechten in 1938 uitgebreid tot vier soorten pap, waaronder natuurlijk de oer-Hollandse karnemelkse gortepap en de varianten rijst- en havermout met zoete melk. Het assortiment wordt ook uitgebreid met room- en consumptie-ijs met verse slagroom. En in het seizoen worden ook aardbeien met slagroom verkocht

Koek en zopie, voorbeeld, bron: Historisch Centrum Leeuwarden (HCL).

De zaken gaan goed en er wordt personeel aangenomen: “een nette loopknecht en goede verkoper”. Dus ook van de hulp worden commerciële kwaliteiten gevraagd. In het winterseizoen is er chocolademelk, warm of koud te leveren voor gelegenheden. Met gelegenheden wordt bedoeld op de koek-en-zopieten bij het schaatsen.

Verbouwing

Vlak voor de Tweede Wereldoorlog werd het pand aan de Korte Melmweg ingericht als melkwinkel. Dit gebeurde na een verbouwing door Peter Beekman uit Soestdijk in opdracht van Jan van den Breemer. Hiertoe werd in de rechterzijgevel een extra deur gemaakt. De boerderij is nu een gemeentelijk monument met als huidig adres Kerkpad NZ 21-23. Het dwarshuis staat met de symmetrische voorgevel evenwijdig aan het Kerkpad, het achterhuis is van het middenlangsdeeltype. In de achtergevel zijn ijzeren

rondbogige lichten geplaatst. Aan de binnenzijde van het voorhuis is een tegeltableau met een boeket en schildpadtegels bewaard gebleven. Ook de rookkasten zijn bewaard gebleven op de eerste verdieping.

Melkhandel in oorlogstijd

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd de melkhandel onder leiding van de Duitse bezetter sterk gereguleerd. Er werd onder andere bepaald dat de melk niet langer meer direct van de boer aan de gebruikers mocht worden geleverd. Melkveehouders werden gedwongen te kiezen voor de boerderij of zich helemaal te richten op de melkhandel. Veel boeren kozen in de onzekere oorlogstijd voor de voortzetting van de boerderij.

Verder werden regels voor melk aangescherpt en verder gestandaardiseerd. Melk kreeg een vastgesteld vetpercentage en uit gezondheidspreventie werd de pasteurisatie van melk ingevoerd. Door deze nieuwe regels kon de melkveehouder definitief niet meer betrokken worden bij de verkoop

en levering van melk. Van den Breemer speelde hierop in. Hij ging de melk bij consumptiemelkveeouders ophalen en verkocht de gestandaardiseerde melk ook door aan andere melkhandelaren. Om die extra melk te kunnen ophalen werd in januari 1941 personeel gevraagd: "Man met paard en platte wagen voor melkvervoer."

Verplichte Standarisatie van Melk.
A.s. Maandag 25 November reeds
vroeg gestandariseerde melk aanwezig
voor Melkhandelaren.
Consumptiemelk-Veehouders kunnen door ons
hun melk laten afhalen.
E.S.M.I. - Speciaal Melkinrichting
J. A. VAN DEN BREEMER
Fabriek Korte Melmweg Telefoon 2502

Advertentie van de E.S.M.I. voor gestandaardiseerde melk. Bron: Soester Courant, 22 november 1940.

Ook in de oorlogsjaren werd het assortiment nog uitgebreid. Jan werd depothouder voor Nutricia kindervoeding, verkrijgbaar met en zonder bon. Ter besparing van schaarse boter werd 40 plus smeerkaas aangeprezen: "heerlijk op de boterham". Ook in 1942 was de ouderwetse dikke gortepap nog te verkrijgen, wel op de bon met nummer 191.

Recept voor karnemelkse gortepap

Ingrediënten

- 1 liter karnemelk

- 80 g gort
- 40 g bloem
- snufje zout

Aan de slag!

1. Was de gort in water en laat uitlekken door een zeef.
2. Doe de gort in een pan met een dikke bodem en voeg de bloem en een snuf zout toe.
3. Roer hier scheutje voor scheutje de karnemelk door, zodat je een dikke gladde pap krijgt.
4. Verwarm de pap op een matig vuur, terwijl je voortdurend roert. Let op: laat de pap niet koken! Na ongeveer 5 minuten gaat de pap zich binden.
5. Zet het vuur dan op de allerlaagste stand (gebruik het liefst een vlamverdelers) en roer vervolgens nog 5 minuten.
6. Laat de pap in 45 minuten zachtjes gaar worden. Roer het geheel af en toe nog even door.
7. Serveer op de ouderwetse manier met stroop of suiker.

Tip: Ook lekker met een snufje kaneel en een rijpe banaan die in grove stukken gesneden is.

Bron: Landleven

Tot in 1949 wordt de melkinrichting voortgezet. Daarna verschuift het accent geleidelijk naar de E.S.M.I. als ijsfabriek. In 1954 verkoopt Jan zijn tweewielige aanhanger, geschikt voor vervoer van 12 melkbussen, en zoekt ijsverkopers voor een mooie bijverdienste.

Distilleerderij De Naald

In 1950 vindt een opmerkelijke verandering plaats. Zoon Jan heeft kennelijk genoeg van de melk en schakelt, naast de verkoop van ijs in de zomermaanden, over op sterke drank. Hij richt Distilleerderij De Naald op, gevestigd aan de Korte Melmweg 15 in Soest. Niet bekend is waar Van den Breemer zijn kennis op het gebied van sterke drank heeft opgedaan. In een later interview wordt vermeld dat hij het vak na een lange inwerkperiode leerde bij de overname van distilleerderij BENS.

Verder is onduidelijk welke dranken er werden ingekocht, welke onder eigen label werden verkocht en welke er in de kleine distilleerderij zelf werden gemaakt. Dat laatste waren vermoedelijk vooral dranken op basis van ingekochte brandewijn (oorspronkelijk graanalcohol). Door toevoegingen van smaakstoffen (vruchten, schillen, kruiden) konden daarmee allerlei dranken worden gestookt. Met brandewijn en eieren werd ook advocaat gemaakt. Ook bekend zijn natuurlijk de boerenjongens met rozijnen ingelegd op brandewijn en de boerenmeisjes met abrikozen. Oude Soesters herinneren zich de De Naald als een kleinschalige en enigszins amateuristische bedoening in een kleine ruimte achter in het pand. Het voldeed wel aan de eisen en had een vaste klantenkring. De ontheffing voor de Hinderwetvergunning voor de distilleerderij verkrijgt Jan overigens pas tien jaar later in 1964. Met de ijsfabricage is hij dan al gestopt.

Van den Breemer's Wijn- en gedistilleerdhandel

In de beginperiode verkoopt Jan het gedistilleerd niet aan consumenten in Soest. Dat gebeurt pas op 1 november 1968, dan opent hij zijn nieuwe bedrijf V.d. Breemer's Wijn- en gedistilleerdhandel. Naast de distilleerderij is er nu een winkel aan de Korte Melmweg 15-17, inrijden tegenover het

Belangrijk nieuws voor Soest en Baarn

Heden openen wij een nieuwe, in oude stijl ingerichte

Slijterij-Wijnhandel

Wij brengen een zeer uitgebreid assortiment Gedistilleerd, Wijn en Fruitanalcohol.
Meer dan 150 soorten en merken wijzen.
Meer dan 200 soorten en merken kleine- en klein-lands gedistilleerd tegen de laagst mogelijke prijzen.

WITTE JENEVER

hadden wij niet, wijl

WITTE PRIJZEN

RUIME SORTERING
Bier-, Fruitanalcohol en vruchtdranken

SFEERVOL INGERICHT GEZELLIG WINKLEN RUIME PARKEERGELEGENHEID

v. d. BREEMER'S Wijn- en gedistilleerdhandel

KORTE MELMWEG 15-17 - SOEST - TEL. 2542 - (inrijden La. politiebureau)

OPENINGSAAJBODINGEN

Jonge Jenever per liter f 4,40	Groene Jenever per liter f 1,50	Brandewijn per liter f 4,45	Vierst. 3 sterren per liter f 4,85
--------------------------------------	---------------------------------------	-----------------------------------	--

KWALITEITSPRODUKTEN DIT EIGEN DISTILLEERDERIJ VAN DE 1ste KLASSE!

Bessen Jenever per liter f 7,50	Groene Brandewijn per liter f 7,-	Fruitanal- en Kruis Brandewijn per liter f 7,50
---------------------------------------	---	--

ZEER DESKUNDIG ADVIES, OF ZELFBEDRIJFING SPECIALE AANBIEDING TER KENNISMAKING:

Sherry per liter f 9,20	Dry Gin per liter f 9,-	Whisky per liter f 10,-	Oude Riedel per liter f 11,-
-------------------------------	-------------------------------	-------------------------------	------------------------------------

politiebureau. Volgens een interview in de Soester Courant bij de opening genoot de enige distilleerderij in Soest daarbuiten al grote bekendheid, vooral in Noord- en Zuid-Holland, Utrecht, Noord-Brabant en in het Gooi. Daarvan zijn overigens geen uitingen in de media teruggevonden. "Hoewel de geweldige opzet van de geopende slijterij-wijnhandel bijna anders doet vermoeden blijft de distilleerderij hoofdzaak."

Openingsadvertentie 1 november 1968.
Bron: Soester Courant.

Filiaal Smitshof

Ondanks de bewering dat de distilleerderij de hoofdzaak zou blijven verschuift de verkoop steeds meer naar de handel in wijn en gedistilleerd. Op 1

VAN DEN BREEMER'S SLIJTERIJEN

- EIGEN DISTILLEERDERIJ EN WIJNIMPORT
- KORTE MELMWEG 13, in'tjden t.o. Politiebureau
- TELEFOON 1208
- WINKELCENTRUM „SMITSHOF“ - TELEFOON 18257

WHISKY Black & White 43 % alc. f 12,95	SMIRNOFF Vodka, 40 % alc. f 10,75
MARTINI, Rosso, Wit, Extra Dry per fles f 4,95	KERSENBRANDEWIJN, 1 liter, nu f 5,45
MONTILLA, Amontillado Medium Dry, 4 flessen f 10,-	KELLERAAFBEDING: VIN PATRIARCHE, Rode wijn om zo 's avonds te drinken, per fles f 4,35
LONDON DRY GIN, 40 % alc. per fles f 8,65	

PRIJZEN GELDIG T.M. 29 MEI

Advertentie voor Van den Breemer Slijterijen. Bron: Soester Courant, 17 mei 1973.

december 1970 opent Van den Breemer als vijfde "Smitshof-zaak" een filiaal van zijn wijn- en gedistilleerdhandel. Filiaalhouder wordt H. Dorèl jr. Het beeldmerk van de distilleerderij De Naald verschijnt dan ook in de advertenties.

In april 1973 wordt aan de Korte Melmweg een wijnkelder in gebruik genomen. De Soester Courant van 12 april vermeldt: "Met behulp van de vele attributen uit de distilleerderij en de wijnkoperij, met de wijnkelder en het proeflokaal met de bijzonder mooie bar, en dankzij de inventiviteit van het personeel, werd de zaak tot een exclusief geheel ingericht."

Zoon Kees van den Breemer gaat bij zijn vader werken in de slijterij en neemt die later over. Kees werkte als volontair bij De Condor in Leiden, bij Simon Pijper in Amsterdam en de firma Baas in Bosch en Duin. Ook was hij in het bezit van de nodige vakdiploma's en volgde hij een zeer intensieve opleiding aan de Likeurschool in Keulen.

Het einde van drie generaties Van den Breemer

Aan het einde van de jaren '80 kwam een einde aan de drankzaak van Van den Breemer. Toen Kees van den Breemer stopte met de zaak vertrok hij naar Frankrijk. Collega Toon van der Linden nam toen de bestelauto en pompwagen over. Het filiaal Smitshof is nog steeds een drankzaak, nu van Gall & Gall. In 1987 vestigde zich in het voormalige pand van de slijterij aan de Korte Melmweg de machinehandel E.C. Kooyman, een speciaalzaak voor gazonmaaiers en bosbouwmachines. De bedrijfsgebouwen zijn gesloopt en sedert 2005 staat er op dit adres een fraai wit woonhuis.

Andere drankbedrijven: de bottelaars

Rond de oprichting van Distilleerderij De Naald waren er nog twee kleinschalige bottelaars actief in Soest. Zij kochten vaten drank elders in en verkochten dat door in flessen. Dit gebeurde onder andere op de plek van het uit 1625 daterende café Het Klaverblad, toen eigendom van de gelijknamige Amersfoortse brouwerij. In 1890 dreven Christiaan Uijtendaal

Oude fles Uijtendaal. Foto: Piet Heij.

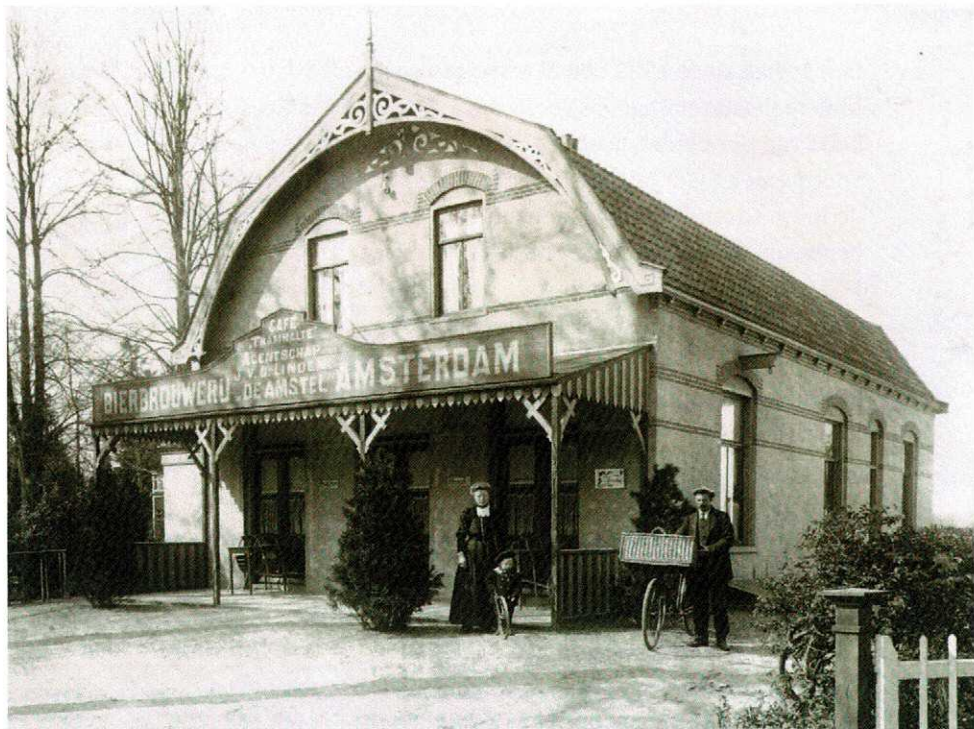
en zijn vrouw Catharina Heeremans het café. Zij werden opgevolgd door Frederik (Frits) Heeremans en zijn vrouw Willemina Maria Reuvekamp. Zij runden het als koffiehuis “Middelwijk” en hadden een agentschap van de Phoenix brouwerij uit Amersfoort.

In 1921 begonnen Frederik en Willemina een eigen wijnhandel. Zij verloren in dat jaar het agentschap van Phoenix bieren en verkregen later het hoofdagentschap van Drie Hoefijzers bieren. Ze maakten ook hun eigen bessenjenever, net als hun voorganger Uijtendaal. In de zomer stonden de vensterbanken vol potten waarin de bessen aan het gisten waren. Bij een opgraving is nog een oude fles van Uijtendaal teruggevonden.

Ook de zoon van Frederik en Willemina, Ton Heeremans, was bierbottelaar en eigenaar van een limonadefabriek. Hij leverde ook aan andere horecabedrijven. Het pand staat na een aantal grondige verbouwingen sinds 1971 bekend als 't Luykje aan de Steenhoffstraat 47.

Voormalig Koffiehuis Middelwijk. Bron: 't Luykje.

Café annex drankenhandel De Tramhalte van J. van der Linden, Burg. Grothestraat 6, 1920. Bron: Archief Eemland.

De Electriche Bottelarij en Limonadefabriek

De tweede (bier)bottelarij was van Johannes Martinus (Jan) van der Linden (1877-1947), sinds 1910 eigenaar van café De Tramhalte, gehuwd met Cornelia ten Haaf. Hij begon zijn zaak in 1910 aan de Burg. Grothestraat 6 en had het agentschap van de bierbrouwer de Amstel uit Amsterdam.

Toen in 1930 de paardentram verdween, en daarmee de halte en de klandizie voor het café, moest hij kiezen voor een vergunning voor een tapperij of slijterij. Hij koos voor dat laatste en begon achter zijn pand een kleine "Electriche Bottelarij en Limonadefabriek". Na zijn overlijden in 1947 werd de zaak voortgezet door zijn vrouw C.M. van der Linden-ten Haaf en zoon Bernardus Johannes "Ben sr." van der Linden (1910-1995). Zij bottelden geen bier meer, maar limonade en water. De zaak werd omgedoopt tot de Electriche Limonadefabriek, Bron- en Mineraalwateren.

Ben sr. had sinds 1935 ook al een eigen speciaalzaak in “Bier, Wijn, Bron- en Mineraalwateren” aan de Soesterbergsestraat 49 in Soest-Zuid. Diens zoon Toon van der Linden heeft in 1972 de slijterij aan de Soesterbergsestraat voortgezet en zijn jongere broer Ben van der Linden junior in 1980 die aan de Burg. Grothestraat. Tot aan zijn dood bleef Ben sr. zich met beide zaken bemoeien. De zaak aan de Soesterbergsestraat is in 2012 gesloten (nu: HEMA). De broers waren ook de bedenkers van het lokale kruidenbittertje “Kruukje Melm”, maar dat wordt niet in Soest zelf gebouwen.¹

Illegale praktijken

In oktober 1945 werd door de politie in een perceel aan de Van Weedestraat een geheime jenever-stokerij aangetroffen. Tegen twee personen, D. en C. genaamd, werd proces-verbaal opgemaakt. Van den Breemer was dus niet de eerste en enige (kleinschalige) distillateur uit Soest, maar wel de eerste met een vergunning. Hij was ook niet de eerste drank- en wijnhandelaar in Soest, die eer viel volgens eigen zeggen te beurt aan de Eerste Soester Wijnhandel en Slijterij van Gedistilleerd van S.J.H.C. Kuijper aan de Torenstraat 3a (1925). Soest kent nog wel twee lokale bieren, maar die worden elders gebrouwen: Swarte Os (Cothen) en Knollenbier (Mijdrecht).

Bronnen

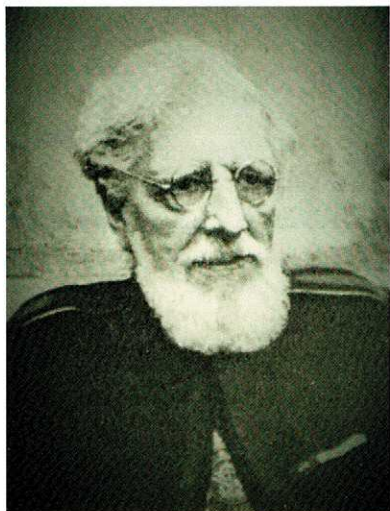
- Derks, G.J.M. en Heurneman, W.A., Soest in de 17e en 18e eeuw, 2010.
- Het verdwenen beroep van de melkman. (2017, 12 januari). IsGeschiedenis. <https://isgeschiedenis.nl/nieuws/het-verdwenen-beroep-van-de-melkman>
- Archief HVS, database stambomen: <https://stambomen.hvsoest.nl/humogen/>
- Erfgoedregister gemeentelijke monumenten Soest: <https://www.soest.nl/erfgoedregister-met-gemeentelijke-monumenten;>
- Historische krantenarchieven;
- Recepten karnemelkse bloempap en gortepap: www.landleven.nl en bouwhuis.com.

¹ In het onlangs verschenen boek over de Soester iconische bedrijven (deel 2) wordt de geschiedenis van slijterij Van der Linden uitgebreid beschreven. Zowel de winkel van Ben jr. (in Soestdijk) als die van Toon (in Soest-Zuid) komen aan bod.

Gerrit Govaars, eerste Heilssoldaat in Nederland

In 1931 vestigt een lange, markante man met spierwit haar zich in Soest: Gerrit Govaars, de eerste Heilssoldaat in Nederland. Hij komt de rust opzoeken na een carrière bij het Leger Des Heils, die hem op tal van plekken in de wereld bracht. Jan van Steendelaar beschrijft in dit artikel zijn boeiende loopbaan.

Door Jan van Steendelaar

De eerste Nederlandse Heilssoldaat en -officier, Gerrit Govaars, wiens naam nog steeds voortleeft in de kring van het Leger des Heils.

Bijna zeventig jaar geleden, op dinsdag 26 oktober 1954, kenmerkte een begrafenis in Soest zich door dezelfde blijheid waarmee de overledene had geleefd. Het was geen stille, droeve stoet die bij zijn huis aan de Vosseveldlaan 28 vertrok. Integendeel: vlaggen, muziek en gezang begeleidden de eerste soldaat van het Leger des Heils in Nederland, Gerrit Jurriaan Govaars (1866-1954), op zijn laatste tocht naar de Algemene Begraafplaats op de Eng. Hij had zich na zijn werkzame leven, dat hem tot ver over de grenzen bracht, in Soest gevestigd.

Hier wilde hij de drukte van de stad ontvluchten. Hij overleed op 88-jarige leeftijd. Honderden namen door gebed, getuigenis en zang afscheid van een uniek mens.

Zijn kennismaking met het Leger des Heils

De jonge Govaars was niet voorbestemd om bij het Leger te gaan. Hij studeerde in Nijmegen voor onderwijzer. In 1885 behaalde hij zijn onderwijsakte. Doordat hij werd vrijgeloot voor militaire dienst kon hij eerder dan gedacht als onderwijzer aan de slag. Hij stond echter maar een paar maanden als invalkracht voor de klas van een gereformeerde school.

Een stoet Heilsofficieren, cadetten en soldaten verlaat de Vosseveldlaan op weg naar de begraafplaats op de Eng.

Toen de onderwijzer terugkwam wiens plaats hij tijdelijk had ingenomen, zat hij zonder werk. Eenmaal thuis merkte zijn vader, die hij maar kort heeft gekend, vlak voor zijn overlijden bij het lezen van een artikel in de krant op: "Als ze zo tegen dat Salvation Army (de Engelse benaming van het Leger des Heils) schrijven, moet er bepaald iets goeds in zitten."

Later kwam die opmerking in de herinnering van Govaars junior terug. Pas zeventien jaar oud was hij al aanhanger van het Leger, hoewel hij daar nog geen deel van uitmaakte. Dat was pas twee jaar later, in 1885, kort nadat commissionair Railton uit Zuid-Afrika naar Nederland kwam om de Nederlandse uitgave van 'Engelse Leger des Heilsliederen' voor te bereiden. Eerder had Govaars een Franse vriend geschreven met het verzoek hem het koperen embleem met de S-en te sturen die de Franse Heilsoldaten op de kraag droegen.¹ Zijn moeder heeft die S-en op zijn zondagse jas genaaid.

¹ De S-en stonden voor 'soup, soap, salvation'

Govaars droeg deze, omdat hij had gemerkt dat dit meestal aanleiding was voor een gesprek over het geloof.

Zijn Franse vriend nodigde hem uit mee te gaan naar Londen om daar de “Franse Legerliederen” in het Nederlands te vertalen. Verlangend als hij was om het Leger des Heils te zien én Londen, vertrok hij naar Engeland. Voor een paar weken, dacht hij toen. Het werden maanden, want de drukproeven van de vertalingen lieten op zich wachten.

Jack the Ripper

Daardoor was hij in de gelegenheid het werk van het Leger des Heils te zien in White Chapel Road. Het was een buurt waar geen straat was zonder een paar politieagenten. Het was ook de tijd van Jack the Ripper, die, in dezelfde buurt waar de grauwste onderwereld van Londen leefde en huishield, zijn vijf berucht geworden moorden pleegde.

Het was ook de periode waarin het Engelse Leger des Heils de strijd aanbond tegen de welig tierende handel in minderjarige meisjes. Gerrit Govaars werkte mee in die strijd en in die buurten waar de tegenstand groot was. En toen op een congres de vrouw van William Booth, de stichter van het Leger des Heils, hem vroeg of dit werk van evangelisatie onder de armsten en ellendigsten hem niet de moeite waard leek om er zijn hele leven aan te wijden, zei hij zonder aarzelen “ja”.

Zijn zendingswerk in het buitenland

Hij werd, nog geen twintig jaar oud, aangenomen in het Leger, waarin hij al snel luitenant werd. Eén van zijn eerste opdrachten was naar Duitsland te gaan om te trachten ook daar het Leger des Heils te introduceren. Hij vertrok in 1887 naar Stuttgart, waar de tegenstand, speciaal van kerkelijke zijde, zeer groot was. De kranten in Duitsland hadden allesbehalve vriendelijk geschreven over het steeds groeiende Leger des Heils, dat ze maar een “Engels gedoe” vonden dat niet in Duitsland thuishoorde. Maar de eerste bijeenkomsten waren een succes en direct al “bekeerden zestien bezoekers zich tot God”. Die eerste bekeerlingen werden tevens zijn eerste medewerkers.

De reis naar Stuttgart was het begin van het zwervend leven van de inmiddels 21-jarige Govaars, in Europa en daarbuiten. Eerst deed hij nog

Eerste foto van de officieren van het Leger des Heils, gemaakt eind 1887. Zittend tweede van rechts, met viool, Gerrit Govaars.

Amsterdam aan, waar hij op 1 mei 1887 samen met een Engels officier, stafkapitein J. F. Tyler, op het adres Gerard Doustraat 69 de Legerarbeid in Nederland begon. Die eerste tijd was niet altijd even gemakkelijk. Govaars bleef dan ook niet verschoond van bijvoorbeeld “geel oker en roet”,² toentertijd een bekende, afkeurende uiting van tegenstanders. De

scheldwoorden liet hij altijd buiten beschouwing als hem gevraagd of hij wel eens tegenwerking ontmoette.

Saillant is het verhaal dat een predikant te Ede toentertijd van de kansel verkondigde “dat het Leger des Heils het rode beest is waarvan in de Openbaring wordt gesproken en dat dient verdelgd te worden”. De boeren uit Ede volgden zijn raad op en sloegen bij een oude vrouw, die haar huis aan het Leger had afgestaan om behoeftigen te helpen, alles kort en klein. (Govaars in een interview in het Parool, 6 mei 1952). Haar dochter is later Heilsofficier geworden.

Het Leger des Heils in Nederland

Het **Leger des Heils** (Engels: The Salvation Army) is een wereldomvattend evangelisch kerkgenootschap. Het werd op 2 juli 1865 onder de naam East London Revival Society in Londen opgericht door William Booth.

In Nederland werd het Leger op 1 mei 1887 opgericht. Initiatiefnemer was Gerrit Govaars. Hij vestigde zich in 1931 in Soest. Daar was hij ook na zijn pensionering in dat jaar nog actief, onder meer voor

² Het ‘geel en oker’ waren toentertijd stoffen die gebruikt werden om mensen mee te besmeuren met wie men (in dit geval tegenstanders van het Leger) het niet eens was. Govaars is daar een paar keer mee bekogeld. (Interview in het Parool)

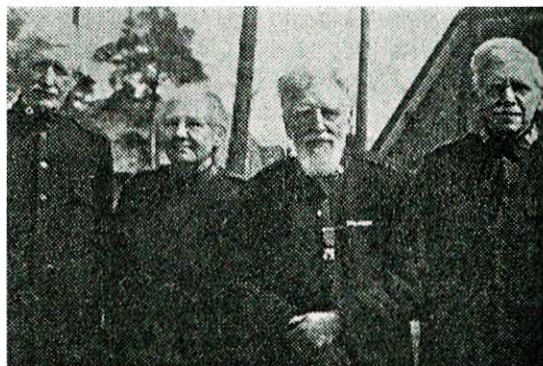
het kindertehuis Lindenhof in de afgebroken villa Parsenn aan de Beukenlaan, nu de Chalonhof.

Het Leger des Heils combineert de verkondiging met het praktiseren van de geloofsovertuiging in de vorm van directe maatschappelijke hulpverlening aan diegenen in de samenleving die geen helper hebben, zoals daklozen, prostituees en verslaafden. Het Leger heeft een organisatie-model dat lijkt op dat van een krijgsmacht. De bestuurders hebben dan ook vergelijkbare, militaire rangen, van soldaat tot generaal. De op één na hoogste rang is die van kolonel, de rang die Gerrit Govaars bereikte. Sinds 2018 is generaal Brian Peddle Hoofd van het Leger.

Vóór 1988 was het Leger des Heils in Nederland, juridisch gezien, een kerkgenootschap. Om beter aan te kunnen sluiten bij de maatschappelijke ontwikkelingen en tegemoet te komen aan eisen van de overheid, vond in 1988 een juridische herstructurering plaats. Sindsdien bestaat het Leger des Heils in Nederland uit meerdere rechtspersonen.

In 1891 gaf de inmiddels tot stafkapitein bevorderde Govaars de stoot tot het eerste sociale werk van het Leger. In de strenge winter van dat jaar werden er in Amsterdam voor zwervers zalen geopend waar zij een warm dak boven hun hoofd vonden en soep kregen. In 1902 trouwde Govaars met de Engelse Heilssoldate Mary Jane Wilson. Zeven jaar later vertrok hij naar Sint-Petersburg om met de autoriteiten de mogelijkheden tot stichting van

een Russisch Leger des Heils te bespreken. Onder tsaar Alexander III heeft het echter nimmer een kans gehad. Pas na de revolutie, onder Kerensky, van 1917 tot 1922, heeft het Leger er kunnen werken. Toen Lenin aan de macht kwam was het voorgoed afgelopen.

Een trotse moeder Govaars met drie zoons. De tweede van rechts is Gerrit.

In Indonesië, waar hem van 1909 tot 1912 het bevel van het Leger was opgedragen, stichtte Govaars een melaatsenkolonie en leidde er vrouwen- en kinderhuizen. Wie hem over die periode van drie jaar sprak, kreeg stevast het verhaal te horen hoe ziek hij daar werd. Zijn vrouw kocht zelfs een graf voor hem. “Maar ik heb er nooit gebruik van gemaakt”, zo eindigde hij zijn verhaal dan.

Militair tehuis

Een schenking van 12.000 gulden als resultaat van een inzameling van het Leger in Nieuw-Zeeland bracht hem in de Eerste Wereldoorlog naar Servië. Het was bekend dat daar sprake was van een vreselijke toestand voor de oorlogsslachtoffers onder de arme en berooide bevolking. Ook de Engelse militairen hadden het zwaar. Dankzij die schenking uit Nieuw-Zeeland slaagde Govaars erin hun leven enigszins draaglijker te maken. Voor de militairen stichtte hij het eerste militaire tehuis ter wereld. Een voorbeeld dat later wereldwijd navolging kreeg.

Na het beëindigen van de Eerste Wereldoorlog, toen er hongersnood uitbrak in Servië en omliggende landen, voerde het Leger des Heilswerk hem opnieuw daarheen, en vervolgens naar de Krim en Bulgarije. Daarna werd hij gedurende enkele jaren leider van het Leger des Heils in België.

De inmiddels tot kolonel bevorderde Govaars ontving van de koning van Servië een bijzondere onderscheiding voor zijn uitnemende diensten bij het werk onder de oorlogsslachtoffers. In 1937 werd hij benoemd tot Ridder in de Orde van Oranje-Nassau. In 1947 werd hem, één van de weinige overgebleven Heilsofficieren die William Booth persoonlijk hadden gekend, de Orde van de Stichter toegekend.

Met pensioen in Soest

Na een werkzaam leven vestigde hij zich in 1931 (“toen werd ik 65 en toen ben ik afgedankt”, zei hij met zelfspot), aan de Vosseveldlaan 28 in Soest. Zijn vrouw heeft hem na zijn pensionering in Soest nog slechts twee jaar gezelschap kunnen houden. Zij werd in 1933 geroepen tot hoger dienst.

In Soest werd Govaars niet alleen door zijn lengte een bekende en markante verschijning. Hij viel ook op door zijn wapperende, dikke, spierwitte

Tekening van Johan Brakensiek in weekblad *De Amsterdamer*; staande in het midden met viool Gerrit Govaars tijdens een samenkomst van het Leger des Heils in Amsterdam.

haardos, waardoor hij veel weg had van zijn tijdgenoot George Bernhard Shaw. Een Heilssoldaat is echter nooit op non-actief. In de jaren tot zijn overlijden in 1954 zette Govaars zich nog bij tal van gelegenheden in voor het Leger des Heils. Waar hij kon droeg hij de beginselen van het Leger uit en trad hij zingend en vioolspelend op.

Hij hielp in de oorlog mee om toezicht te houden op de bezittingen van het Leger en na de bevrijding aan de heropbouw van het Leger. Zo hield hij toezicht op het kindertehuis van het Leger des Heils in Soest, dat in het begin van de Tweede Wereldoorlog was gesticht in de voormalige villa Parsenn, Beukenlaan 1, onder de naam 'Lindenhorst'. Dit kindertehuis werd in 1946 gesloten.³ Hij bracht er regelmatig een bezoek aan: hij hoefde immers niet van ver te komen, want hij woonde op de Vosseveldlaan 28. Daar kreeg hij vaak bezoek van mensen die hem om advies kwamen vragen.

² Voor de geschiedenis van o.a. Lindenhorst zie de site 'Verdwenen Soest': www.verdwenensoest.nl/artikel/1016/kinderhuis-lindenhorst

Het graf nummer 98 waar zijn vrouw en hij begraven zijn op veld 1, vak A (zie foto), bestaat niet meer. Na 25 jaar, in 1979 dus, heeft de familie afstand gedaan van de grafrechten. Daarna is de steen weggehaald. Het is bij de gemeente niet bekend of ook het graf geruimd is.

In 1954 werd Gerrit, 88 jaar oud, bevorderd tot Heerlijkheid. Met hem ging niet alleen een bekend inwoner van Soest, maar bovenal een sociaal bewogen mens heen, de man die niet alleen de eerste Nederlandse Heilssoldaat was, maar ook de eerste Heilsofficier in Nederland. Weinigen zullen zich hem nog herinneren. In de kring van het Leger des Heils leeft zijn naam echter voort.

Bronnen

- Strijdkreet, o.a. van 6 mei 1933
- De Eigen Zender van 29 oktober 1954
- Het Parool van 6 mei 1952
- Amersfoortse Courant
- Orale historie: families Van Dijk en Damsma, resp. Vosseveldlaan 26 en 47.

Historische kaarten en tekeningen uit de archieven van de gemeente Soest

In het kader van het project “De Utrechtse schatkamer” werden veel historische kaarten van de gemeente Soest gedigitaliseerd. Deze leveren een schat aan informatie op en zijn bovendien het bekijken waard. Ton Hartman beschrijft in dit artikel vier bijzondere kaarten uit het archief.

Door Ton Hartman

Inleiding

Meer dan tien jaar geleden werd een ambitieus project gestart, de oudere archieven van de gemeente Soest moesten eenvoudiger raadpleegbaar worden. Maar hoe was de toestand dan? Met de bouw van het nieuwe gemeentehuis in 1989 was al een enorme stap voorwaarts gezet. Alle archieven konden onder goede klimatologische omstandigheden centraal bewaard worden. Ontwikkelingen staan niet stil: eisen voor archiefbewaarplaatsen werden opgeschroefd en automatisering en digitalisering werden steeds belangrijker. Ook bezuinigingen op het personeelsbestand hadden grote invloed. Het was een ontwikkeling die niet alleen in Soest maar overal in het land gaande was. De provinciale overheid stelde via het project “De Utrechtse Schatkamer” een forse subsidie beschikbaar, die door onze toenmalige voorzitter Wim de Kam vakkundig werd binnengehaald.

Een eerste actie was om verschillende documenten te digitaliseren. Zo werd het complete manuscript van Dominee J.J. Bos raadpleegbaar. Ook werden de bevolkingsregisters gescand. Of de registers van de Burgerlijke Stand ook onder deze regeling vielen is mij niet bekend. Daarnaast zou er een beeldbank met foto's en kaarten op het internet gaan verschijnen. Onder de enthousiaste leiding van de toenmalige archief assistent van de gemeente Soest werd gewerkt aan een “topografische atlas”, er werden vele foto's en prentbriefkaarten gescand en er heeft een tijdje een beeldbank onder de vlag van de gemeente Soest op de website gestaan. De opzet

was misschien niet geheel professioneel maar historici zijn vaak geen automatiseringsdeskundige. Reeds in een ver verleden was besloten dat regionale samenwerking van Eemlandse gemeenten in archiefbeheer een gewenste ontwikkeling zou zijn: een resultaat daarvan is de stichting van het Eemhuis evenals een gezamenlijk beheer van meerdere archieven van verschillende gemeenten.

De kaarten en tekeningen

Op naar de kaarten. Meer dan een decennium terug zijn deze gedigitaliseerd, maar verder is er niets mee gedaan. Aangezien men van mij een redelijke historische kennis van het 'oude' Soest kan verwachten is mij gevraagd te beschrijven wat er op deze kaarten te zien is. Verwachtingsvol ging ik aan het werk, maar de realiteit was minder sensationeel. Veel kaarten zijn gewone kadastrale minuuttekeningen, die de eigendomssituatie op een bepaald moment weergeven. Zij kunnen hulp bieden bij een reconstructie van bijvoorbeeld de bouwhistorie van een boerderij. Hierbij blijkt dat de serie van kadastrale minuten van 1832 niet opnieuw beschreven zijn, aangezien er een beter alternatief voorhanden is. Via de website Hisgis Utrecht kunt u alle kadastrale percelen van de provincie bezoeken en de basisgegevens per perceel bekijken. De kwaliteit van deze webversie is veel beter dan die van de scans uit het gemeentearchief. Dankzij de mogelijkheid om kaartlagen te gebruiken is de situatie van 1832 soms redelijk goed vergelijkbaar met de situatie van nu.

De kaarten thuis digitaal raadplegen.

Via de website van Archief Eemland (www.archiefeemland.nl) gaat u naar het tabblad Bronnen en vervolgens naar het tabblad Alle bronnen. U krijgt dan weer een keuzemoment en klikt rechtsonder op Kaarten & tekeningen. Met de zoekterm "Soest" krijgt u alle kaarten waarop Soest voorkomt, maar de door mij beschreven serie begint met KDN.

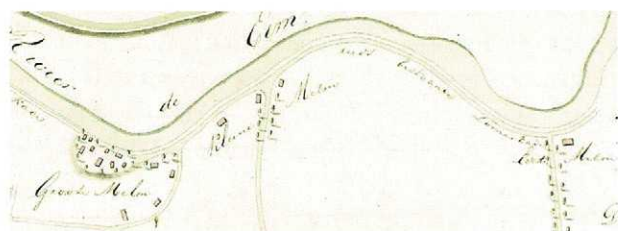
Klik eventueel op het icoontje , dan krijgt u een overzicht als lijst waarin de KDN-nummers te zien zijn.

De hieronder genoemde kaarten kunt u zoeken met het nummer dat vermeld is, bijvoorbeeld KDN.0001 die als eerste besproken wordt. De directe link naar de kaart wordt als eindnoot opgenomen.

Een viertal kaarten is door mij beschreven, allemaal uit de negentiende eeuw. Ik heb deze keuze gemaakt mede vanwege mijn grote interesse in Soest in die periode. Er zijn veel meer kaarten met Soest als (deel)onderwerp, maar deze zijn al veel eerder in andere collecties terechtgekomen.

Uitsnede I uit KDN.0001 Bloeijendaal

Uitsnede II uit KDN.0001 De Eerste, Kleine en Grootte Melm ca. 1820.

KDN.0001 Schetssteking voor aanleg van een kade langs de Eem in de gemeente Soest

Deze tekening uit 1818, die in Brussel opgesteld is voor de minister van Waterstaat en der Publieke Werken, gaat over de voorgenomen aanleg van een zomerkade langs de Eem. De kaart toont ons een gedeelte van Soest dat begrensd wordt in het noordoosten op de plek waar zich nu de aanlegsteiger van de fietsboot Amersfoort – Spakenburg/Huizen bevindt.

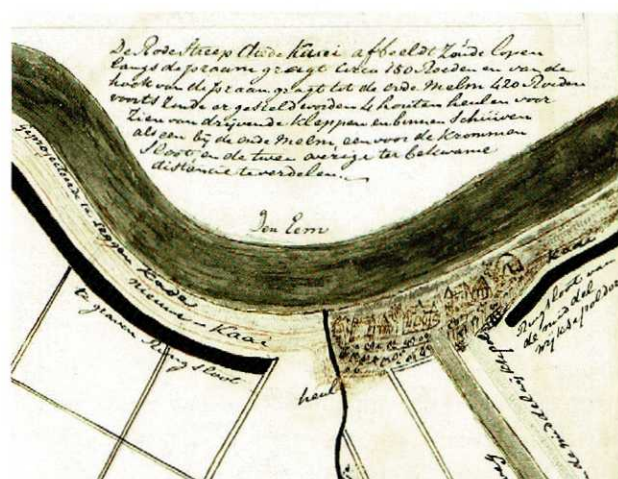
Het zuidwestelijke punt

van de kaart ligt iets oostwaarts van de Oude Kerk. Paleis Soestdijk vormt de zuidwestelijke hoek en de monding van de Praamgracht in de Eem vormt tot slot de noordwestelijke hoek. Van het wegenpatroon is de oude Rijksweg herkenbaar: op de kaart staat deze aangegeven als “*grootte weg nummer 4 van Haarlem naar Emmerik*”. Of deze weg het huidige tracé Peter van den Breemerweg of Birkstraat volgt is niet duidelijk. In die tijd werd de laatstgenoemde weg meestal aangeduid als de tolweg Naarden-Amersfoort.

Verder opvallende naam op de kaart is die van Mariënhof, waar we de naam van Mariënborg hadden verwacht. Een essentieel verschil: Mariënhof is gelieerd aan het voormalige Amersfoortse klooster en Mariënborg wordt gelinkt aan het klooster van de orde van Brigittijnen. Links van de Eemstraat,

gezien vanaf de Oude Kerk, zien we een vierkant gebouw met binnenplaats dat “Bloeijendaal” genoemd werd. Zal dat nog een restant zijn van het versterkte huis van Jacob van Gaasbeek? Vijftien jaar later zien we daar op de kadastrale kaart van 1832 niets meer van terug. De situatie langs de Eem is ronduit verwarrend: de Grote Melm is op de juiste plek gelegen en toont ons wat huizen en boerderijen. Oostwaarts daarvan zien we op een denkbeeldige doorgetrokken Dalweg de naam “Kleine Melm” met twee of drie huizen. Aan het einde van de huidige Eemweg komen we uit bij de “Eerste Melm”, waar een wel wat groter huis getekend staat dat we nu nog kennen als het “Veerhuis De Kleine Melm”.

Er is nog heel wat water door de Eem gestroomd, en ook over de landerijen voordat de zomerkade aangelegd werd. Rond 1890 heeft mijn overgrootvader Piet Hartman (1852-1910) nog bezwaar gemaakt tegen de aanleg. Hij was als aanliggende landeigenaar belanghebbende, maar mogelijk als wethouder ook betrokken. Zou hij deze twee posities uit elkaar gehouden kunnen hebben? De landbouwers waren in het algemeen niet tegen een winterse overstroming. Een alternatief gebed was dan ook “Heer, geef ons ons dagelijks brood, en elk jaar een kleine watersnood”. Elke overstroming gaf weer wat vruchtbare slibafzetting en het gebied de Lange Eindse Maten staat nu nog bekend om het hoogste lutumgehalte (kleideeltjes) in Soest.

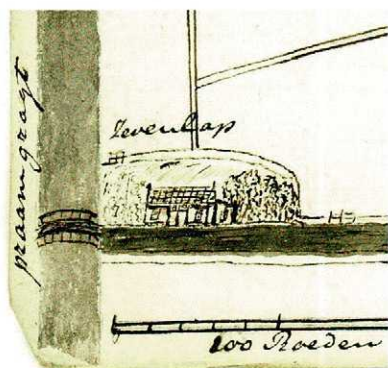

Uitsnede III uit KDN.0002 De Grote Melm

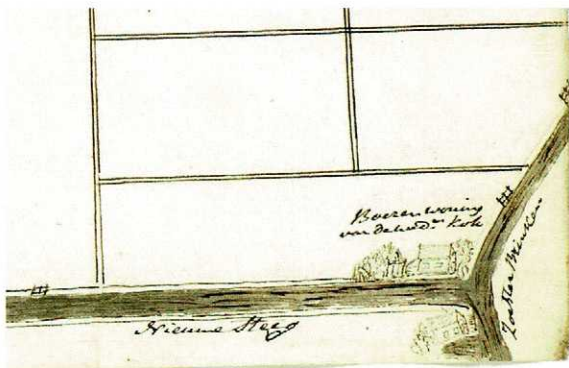
KDN.0002

Bestektekening voor de aanleg van de zomerkade in de Lange Eindse Maten

Deze kaart is duidelijk een vervolg op de vorige kaart: het besluit tot aanleg moet toen al gevallen zijn en de aannemers van publieke werken kunnen hun offerte indienen. Op de kaart is nergens een datering te vinden. De tekening is wat

Uitsnede IV uit KDN.0002
Zevenlap of Landsigt, nu
Torenlaan 127 Baarn

Uitsnede V uit KDN.0002, de woning van de weduwe Kok,
nu Korte Brinkweg 51.

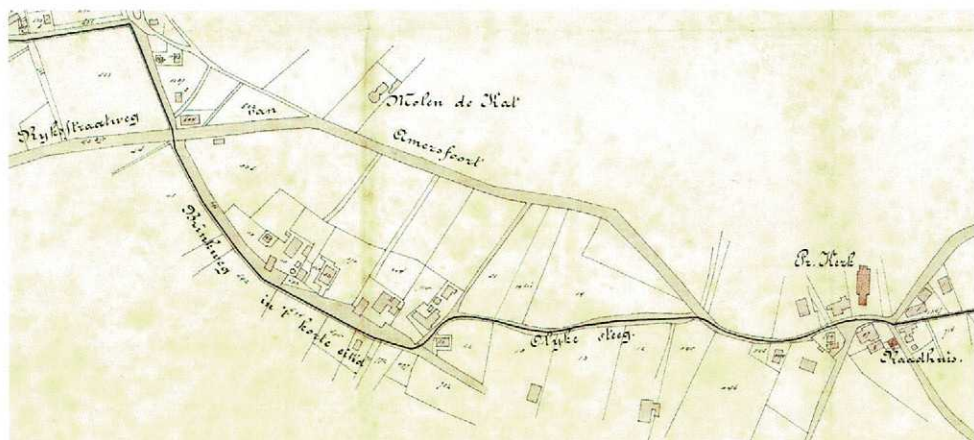
schetsmatig, terwijl ze de gedetailleerde kaarten van 1832 als ondergrond hadden kunnen gebruiken. De inschatting van de datum is nu gesteld op ongeveer 1860, omdat er nog niets te zien is van de voorgenomen aanleg van de spoorlijn Amsterdam-Amersfoort die rond 1870 een aanvang nam. Alleen de hoogstnoodzakelijke topografische namen zoals Eem, Maatpolder en Praamgracht zijn vermeld. Het Oude Grachtje komt het gebied binnen

en daarvan splitst zich een sloot af die Kromsloot genoemd wordt. Verwarrend, want de Kromsloot bevindt zich in de Birkse Maatpolder. Zelfs de Grote Melm wordt niet met name genoemd, terwijl die toch fraai getekend is. Wel zien we de namen van "Zevenlap" en de "Boerenwoning van de weduwe Kok" ingetekend. Beiden panden waren aan de noordzijde van de "Nieuwe steeg" gelegen, de

Boerderij 't Puntje, vroeger de
woning van de weduwe Kok, Korte
Brinkweg 51

huidige Torenlaan 127 in Baarn en de Stadhouderslaan 51 in Soest. Zevenlap zou gestaan hebben op het erf waarop nu de op de hoekpalen de steen met "LANDSIGT A 1761" ingemetseld is. De boerenwoning van de weduwe Kok staat op het moment van schrijven bijna weer in volle glorie te pronken. In het verleden stond het ook wel bekend als "t Puntje" en oudere lezers herinneren zich nog wel dat Frans Kuijper (1900-1982) er boer was.

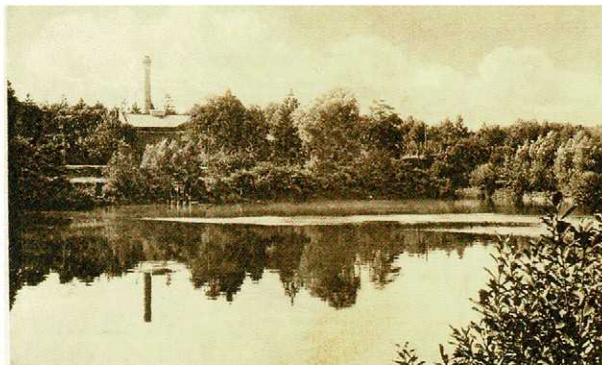
Uitsnede VI uit KDN.0003

KDN.0003 Situatietekening voor de aanleg van de hoofdwaterleiding tussen Soestduinen en Baarn.

Een kaart getekend in 1884. De hoofdwaterleiding komt niet uit het nog bestaande historische pompstation, maar van het inmiddels gesloopte pompstationsgebouw aan de oostzijde van de Van Weerden Poelmanweg. Het tracé volgt de Soesterbergsestraat tot aan de Eikenlaan, dan via de Eikenlaan naar de "Brinkweg in 't korte eind", de huidige Ferdinand Huycklaan. Verder via de "Olijke steeg" naar het "Dorpskerkpad". De "Pr. Kerk" en het "Raadhuis" worden bij naam genoemd. De gebouwsituatie tussen "Rijksstraatweg van Amersfoort" en "Brinkweg" is goed aangegeven.

De hoofdwaterleiding gaat via het Kerkpad naar de Korte Melmweg en gaat langs of onder de "Groote Melmweg" naar de "Oosterspoorweg" verder naar Baarn. Wel is er nog een aftakking die het Kerkpad blijft volgen tot het einde. Het Kerkpad eindigde niet bij de huidige E.C. Kuijperstraat, maar kwam bijna uit bij het begin van de huidige Burg. Grothestraat. Het pand "Mets" Van Weedestraat 90 werd aangeduid met "Gemeentehuis". De "uitbreiding tot aan de woning van de wed. Bosboom" wordt niet verder getekend, maar bedoeld wordt het huidige adres Burg. Grothestraat 55.

Een opvallend detail is dat de molen aan de Rijksstraatweg "De Kat" genoemd wordt, terwijl in latere tijden de naam "De Vliet" gangbaar was. Deze kaart is vooral interessant voor bewoners van oude erven aan de route. Zij kunnen de situatie uit 1884 bekijken. Met behulp van de

Verdwenen waterpompstation
aan de Van Weerden
Poelmanweg wat het beginpunt
is van kaart KDN.0003.

kadastrale perceelnummers is onderzoek in de registers mogelijk, maar daarbij moet opgemerkt worden dat de sectiegrenzen ontbreken.

KDN.0004 Plattegrond met stratenplan van de gemeente Soest.

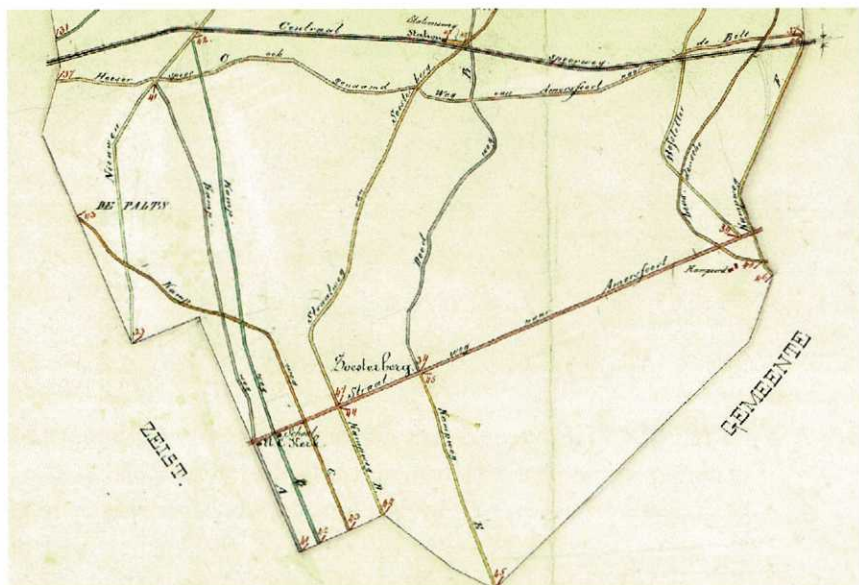
In het Zomernummer 2021 van dit blad (42e jrg. nr. 2 blz. 21 t/m 38) heeft al een artikel over “Tolwegen in Soest en Soesterberg in de 19e eeuw”

gestaan. De auteurs Jan de Mos en René van Hal hebben zich vooral gericht op de tollën en de tolwegen. Natuurlijk zal er hier en daar wel wat overlap zijn.

Deze kaart toont het stratenplan van onze gemeente uit ongeveer 1880. Het is schetsmatig getekend, maar daaruit blijkt dat veel straten en wegen al wel aanwezig waren. Soms is het wel jammer dat de oorspronkelijke namen verloren zijn gegaan. “Teuts Holleweg” en “Kerks

Uitsnede VII uit KDN.0004
Straatnamen rond 1880 in
Soest.

Uitsnede VIII uit KDN.0004. Straatnamen rond 1880 in Soesterberg.

Holleweg” zijn toch veel origineler dan Prins Bernardlaan en Dalweg. Dat de “Kleine Melmweg” naar de Kleine Melm leidt is duidelijker dan met de huidige namen Eemstraat/Eemweg, die ook naar de Kleine Melm gaan. Op de kaart komt al een “Heetakkerweg” voor, maar die is later omgedoopt tot de Verlengde Talmalaan. Een historische blunder, want de Verlengde Talmalaan is geen verlenging van de Talmalaan. De naam “Heetakkerweg” is weer teruggekeerd in de straatnaamgeving, maar niet op de originele plek. De naamswijziging van “Veenhuizerweg” naar Koninginnelaan is al meerdere malen beschreven. “Veenhuizerweg” heeft niets van doen met de strafkolonie in Drenthe, maar is de weg naar het al heel lang verdwenen “Veenhuis”. Bij veenhuis moet gedacht worden aan een soort overheidsgebouw zoals polderhuis, veerhuis of raadshuis, maar dan een lokaliteit waar de zaken rond veenafvoer geregeld werden. Op deze kaart is ook al een “Stationsweg” aangegeven; deze is natuurlijk aangeduid bij het toen bestaande station in Soestduinen.

Dat de “Hartweg ook genaamd weg achter den Engh” het niet gehaald heeft als straatnaam zal weinig mensen teleurstellen. De bewoners van de Nieuweweg, Beukenlaan, Laanstraat en Beckeringsstraat hadden dan wel een exclusieve straatnaam gehad, maar wel een onhandig lange.

Op Soesterberg is er natuurlijk een “Kampweg”, er waren toegangswegen die naar de kampementen van het leger gingen. Op dit stratenplan staan maar liefst zes wegen die de naam “Kampweg” dragen, nader aangeduid met de letters A tot en met F.

In het voorgaande schreef ik over wegen maar waarschijnlijk waren het niet meer dan zandpaden of karresporen. Uit de kaart wordt niet echt duidelijk of sommige wegen al bestraat zijn of een verharding van grint hebben. Wel hebben de twee grotere wegen uit die tijd een iets lichtgekleurd paars accent, alsof daarmee hun belangrijkheid aangetoond moet worden. Het betreft de weg Utrecht-Amersfoort, die op deze kaart simpelweg aangeduid wordt als “Straatweg naar Amersfoort”, nu bekend als Rademakerstraat en Amersfoortsestraat.

Dat deze weg niet min of meer spontaan is ontstaan maar een projectmatige aanleg van de beroemde architect Jacob van Campen is, wordt heden ten dage gepropagandeerd door de stichting “Wegh der Weegen”.

De andere weg is de weg vanaf Paleis Soestdijk naar Amersfoort die ook als “Straatweg naar Amersfoort” wordt aangeduid. Voor de officiële straatnaamgeving in 1911 was deze laatste weg beter bekend als de Rijksweg of Rijkssstraatweg. Nu heeft deze weg wel acht namen, om te beginnen bij de gemeentegrens van Soestdijk: Vredehofstraat, Nieuwerhoekplein, Burg. Grothestraat, Van Weedestraat, Steenhoffstraat, Middelwijkstraat, Kerkstraat en Birkstraat. Sommige lezers zullen zich misschien afvragen waarom de Torenstraat ontbreekt in dit rijtje: het oude tracé van de Rijksweg liep over de gehele oude Kerkstraat. Pas in de loop van de vorige eeuw werd de Torenstraat een onderdeel van de weg. Nog veel eerder was vanaf de Kerkstraat de Peter van den Breemerweg de oudste verbinding met Amersfoort. Deze Peter van den Breemerweg was toen bekend als de “Zwarte weg”, maar komt ook op oudere kaarten voor als (Oude) Soesterweg.

Op de kaart worden de drie tollén aangegeven: op Soestdijk, in de Birk en aan de weg naar Soesterberg. Er worden enkele gebouwen genoemd, zoals het gemeentehuis (toen nog gevestigd aan de huidige Van Weedestraat 90), de Rooms-Katholieke kerk in Soest (nu bekend als de Petrus & Pauluskerk), het schoolhuis in de Kerkebuurt, het station (nu bekend als het voormalige station Soestduinen) en de R.K.-kerk en -school te Soesterberg. Er zijn ook

enkele huisnamen op de kaart aangegeven: Nieuwerhoek, Bleijendaal, Kampoord en Ossendam.

- Nieuwerhoek was een groot landhuis dat stond aan het Nieuwerhoekplein op de plek van het huidige woon-zorgcentrum Mariënborg.
- Bleijendaal staat op deze kaart verkeerd ingetekend. Het is ingetekend op de boerderij “t Klooster”, maar we weten nu dat we “Bleijendaal” kunnen toeschrijven aan de boerderij die gelegen is aan het Kerkpad Zuidzijde nummer 99. Deze boerderij is het enige overgebleven onderdeel van het “versterkt huis” dat in de middeleeuwen in de hoek van de Eemstraat en Lange Brinkweg zou hebben gestaan. Hierboven bij kaart KDN.0001 hebben we al gememoreerd dat Jacob van Gaasbeek de “landheer” geweest is. Dankzij hem hebben wij in Soest het schuttersgilde: “Groot Gaesbeeker Gilde”.
- Kampoord te Soesterberg is toevalligerwijs al uitgebreid beschreven in het Winternummer 2019 van dit periodiek, en ik ben voornemens om over de periode 1840-1860 nog wat opmerkelijke informatie te onthullen in een toekomstige editie van dit blad.
- Ossendam zou een boerderijnaam zijn, maar op geen enkele andere kaart of origineel document is deze naam nog gevonden. Dat deze naam nu voortleeft in de straatnamen “Korte Ossendam” en “Ossendamweg” zal historici moeten stimuleren om toch verder op zoek te gaan naar de “Ossendam”.

Ten slotte

Dit was een kleine selectie van de kaarten die door mij van een korte beschrijving voorzien is. Archief Eemland beschikt over veel meer kaartmateriaal waarop Soest voorkomt, daterend van de kloostergoederen uit de late middeleeuwen tot de kaarten uit de jaren zestig van de vorige eeuw, waarin voor Soest een explosieve groei ontwikkeld werd. Kortom, er valt nog veel te onderzoeken en te beschrijven.

KDN.0001

KDN.0002

KDN.0003

KDN.0004

Buitenplaatsen Schoonoord en Colenso

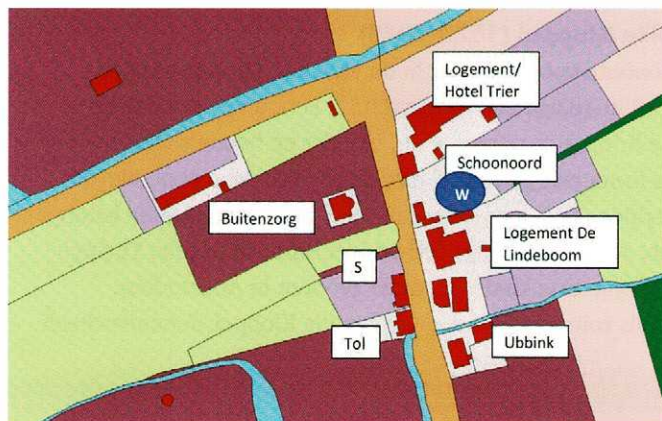
In de serie over verdwenen buitenplaatsen in Soestdijk deze keer aandacht voor twee huizen: buitenplaats Schoonoord, de oudste (ca. 1790) en buitenplaats Witsenburg (1870), dat door de laatste particuliere bewoner wordt omgedoopt tot Colenso. De reden dat deze twee buitenplaatsen samen worden belicht is dat ze op elkaars terrein stonden en enige tijd dezelfde eigenaren kenden.

Door Jan de Mos i.s.m. René van Hal

Schoonoord (ca. 1790-1823)

Schoonoord is tussen 1785 en 1790 gebouwd op een stuk landbouwgrond dat eigendom was van Reijer Volkerts de Graaf (1740-1798) en zijn echtgenote Maria Rutgerse de Beer (1739-1776), boerin. De eerst bekende eigenaar van Schoonoord is schoenmaker Anthonie Tesselhoff (1751-1830). Hij heeft Schoonoord niet zelf gebouwd, maar vermoedelijk in het bezit gekregen bij het huwelijk met zijn tweede vrouw Anna Margaretha Menkman (1760-1812) "van Zoestdijk" in 1788. Haar ouders, Rudolf Menkman (1732-1800) en Anna Catharina Metz(s) (1733-1785), zijn waarschijnlijk de stichters

van Schoonoord. Zij gebruikten Schoonoord niet als buitenplaats, maar als woonhuis. Rudolph was hovenier op paleis Soestdijk en de vader van Anna, Coenraad Metz (1704-1757), was jagermeester en opzichter van de diergaarde op paleis Soestdijk. De oorspronkelijke bewoners werkten dus op paleis Soestdijk.

Kadasterkaart 1832 met ligging Schoonoord (S=overtuin familie Schimmel De Lindeboom, W=latere Witsenburg). Bron: Hissg.

Schoonoord lag aan de straatweg Baarn-Amersfoort, op een steenworp afstand van paleis Soestdijk, gelegen tussen twee logementen. Noordelijk lag het logement Van Leersum/Ubbink (het latere hotel Trier) en zuidelijk bevond zich het logement De Lindeboom van de familie Schimmel. Ook het huis met grond aan de overzijde van De Lindeboom was van de familie Schimmel, en werd later de overtuin van Schoonoord. Vlak achter Schoonoord is in 1870 Witsenburg gebouwd (zie hierna).

Er is helaas geen beeldmateriaal van Schoonoord, wel een beschrijving van ds. Bos over hoe het eruitzag:

“Ik heb het in 1847 gezien als een huis van twee verdiepingen, wit gepleisterd, beneden met vijf ramen en twee deuren (huisdeur en keukendeur), boven met zeven ramen. Het stond met de volle breedte (de keukendeur en het raam er naast, naar de zijde van het Oude Grachtje, sprongen een paar el terug), langs den straatweg, daarvan gescheiden door eene stevige, geel geschilderde balustrade; tusschen deze en het huis stonden zes platgeschoren lindeboomen, terwijl overigens de ruimte tusschen de balustrade en het huis met gele klinkers bestraat was. Alles had, van den openbaren weg gezien, geheel het voorkomen van een heerenhuis uit de 17de eeuw. Een ijzeren hek, naar de zijde van Soestdijk, gaf toegang, ook voor rijtuigen, tot den tuin naast en achter het huis.”

Schoonoord familie Kluppel (1823-1848)

In 1823 komt Schoonoord voor het eerst in de verkoop. De koper is dan Johannes Kluppel (1756-1830), een Amsterdamse koopman en schatrijke medefirmant van de firma Braunsberg & Co, bankier en handelonderneming. De oprichter van de firma was getrouwd met de zus van Johannes, Aleyda Kluppel. Na het overlijden van Braunsberg in 1815 nam Johannes de leiding van de firma op zich. Johannes was getrouwd met Susanna Jacoba Titsingh (1766 – 1832). Zij kregen drie kinderen, allen geboren in Amsterdam. Schoonoord diende als zomerverblijf voor de familie Kluppel. Johannes heeft

* * * Uit de Hand te Koop, om met primo November aanstaande te aanvaarden: Een zeer vrolijk en aangenaam gelegen BUITEN-VERBLIJF; genaamd **SCHOONOORD**, met een groote Moestuin daar achter; te **Soestdijk**, aan de Straatweg, hetwelk dagelijks is te zien, uitgenomen des Zaturdags en Zondag, doch verzoeken vooraf belet te laten vragen aan de Eigenaar in gemelde Huizinge, bij wien ook nader onderrigt te bekomen is.

Advertentie verkoop Schoonoord. Bron: Opregte Haarlemsche Courant 5 juli 1823.

Portret van Johannes Jacob Kluppel, ca 1850. Bron: Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis (RKD).

Schoonoord uitgebreid van woonhuis naar buitenplaats. Ds. Bos schrijft:

“Aan het achtergedeelte van het huis, dat dus den tuin in schoot, was eene ruime hooge zaal, die er wel in lateren tijd aangebouwd scheen te zijn, of, ten minste, was het huis daar verbouwd, en meer 19de eeuwsch geworden.”

Na het overlijden van Johannes in 1830 gaat Schoonoord over op zijn enige zoon Johannes (Jan) Jacob Kluppel (1794-1862), getrouwd met Breghe Agatha Carolina van Boetzelaer. Ook hij is welgesteld en koopt in 1848 een groot deel van het landgoed Vollenhoven in Zeist voor een bedrag van f 95.300,-. Hij betreft het veel grotere Vollenhoven en verkoopt Schoonoord.

Schoonoord, wisselende eigenaren (1848-1861)

In de periode 1848 – 1861 wisselt Schoonoord en paar keer kort na elkaar van eigenaar. Van 1850 tot 1852 is de eigenaar Willem Johannes Cremers (1811-1884), makelaar te Amsterdam en getrouwd met Maria Elisabeth Balwé (1811-1877). Hij verhuisde in 1852 naar Lommeroord aan de Eemnesserweg in Baarn.

De volgende bewoner was Karel Lodewijk Harger (1810-1898), een Amsterdamse koopman en commissionair, afkomstig uit Nienhaus, Bentheim (Duitsland). Hij had zich ter wille van zijn gezondheid uit zijn zaken teruggetrokken. In 1852 kwam hij naar Schoonoord en bewoonde het huis zomer én winter, samen met zijn vrouw Maria van Voorthuysen (1816-1898) en twee dochtertjes. Maar al in 1854 vertrok Harger weer naar elders.

Daarna volgt Martinus Joan Calkoen (1812 – 1888) als nieuwe eigenaar. Hij bewoont Schoonoord van 1855 tot 1861, samen met zijn vrouw

Catharina Charlotta Zegers Veeckens (1818-1897). Calkoen stamt af van een Amsterdamse familie van regenten, kooplieden en bestuurders die tot de Nederlandse adel behoorde. De vader van Catharina was advocaat in Amersfoort. Martinus en Catharina waren bevriend met het gezin van Soester burgemeester G. Steijn van Hensenbroek. In 1861 verruilen ze Schoonoord voor Baarn.

Schoonoord, Gijsbert Schimmel (1861-1879)

Na het vertrek van de het gezin Calkoen komt Schoonoord niet in handen van een Amsterdamse koopman, maar van de buurman. Koper in 1861 is Gijsbert Willemsz Schimmel (1806-1872), getrouwd met Johanna "Antje" Steenbeek (1812-1881). Deze Gijsbert nam in 1848 al het logement De Lindeboom over en was ook al in het bezit van het land aan de overzijde van De Lindeboom, verkregen van zijn in 1837 overleden moeder (zie afbeelding 1, vak S). In 1859 wordt het verouderde logement De Lindeboom gesloten, het nabij gelegen nieuwere logement Van Leersum/Ubbink (later hotel Trier) heeft die die rol met succes overgenomen. In 1861 gaan Gijsbert en Johanna samen met hun twee kinderen zelf op Schoonoord wonen.

TE HUUR, 1 MEI 1870,
het Buitenverblijf **SCHOONOORD**, met Koetshuis en
Stalling voor twee paarden, Moestuin en Boomgaard, op het
aangenaamst gedeelte van **Soestdijk**. Nadere informatie te
bekomen bij den Notaris H. PEN, te Baarn. (3542)

*Schoonoord te huur 1 mei 1870.
Bron: Algemeen Handelsblad, 5
februari 1870.*

In 1870 is achter Schoonoord een nieuwe buitenplaats gebouwd, Witsenburg (zie hierna), en Schoonoord ging in de verhuur. Wanneer Schoonoord in 1872 door de weduwe van Gijsbert Schimmel opnieuw te huur wordt aangeboden, wordt het als volgt omschreven:

"Te huur Schoonoord, gelegen naast het Logement. Het Huis bevat 3 Benedenkamers, waarvan 2 en suite, Mangelkamer, Keuken, Kelder, 6 Bovenkamers, en verdere gemakken, geheel gemeubileerd, met Eet- en Theeservies. Koetshuis en Stalling voor 2 Paarden en Tuin met Vruchtbomen."

Schoonoord wordt wellicht nog enige tijd verhuurd, maar het huis voldoet waarschijnlijk niet meer aan de eisen van de tijd. In maart 1879 gaan eerst

de kippen eraan, het “bij uitstek doelmatig ingericht Kippenhok met dubbelen Loop”¹ wordt verkocht. Een maand later wordt via notaris Cambier van Nooten uit Soest ook de inboedel verkocht: “Een zeer net bewerkt en goed onderhouden noten Ameublement, voor Eetkamer, style Louis XVI. Voorts goed onderhouden Mahonie- en andere meubelen, benevens huisraad.”² Na die opheffingsuitverkoop werd Schoonoord gesloopt en samengevoegd met de nieuwe buitenplaats op het terrein, Witsenburg.

Witsenburg, familie Schimmel (1870-1878)

Maria Schimmel (1836-1913), dochter van Gijsbert Schimmel, trouwde in 1858 te Soest met Anne Willem Witsen baron Straalman (1819-1887). Hij is de zoon van Jonas Witsen baron Straalman en Margaretha Hodshon. Anne Willem is de laatste telg van het adellijke geslacht, zijn achternaam is een samenvoeging van de achternamen van vaders- en moederskant.

UIT DE HAND TE KOOP

eene voor eenige jaren nieuw gebouwde **VILLA**, genaamd **WITSENBURG**, gelegen op het aangenaamste gedeelte van Soestdijk, een kwartier uur gaans van het station van den Oosterspoorweg te Baarn, groot 55 roeden, waarvan het Huis verdeeld is in:

SOUSTERRAIN, bevattende Keuken, Dienstboden-, Knecht- en Mangelkamer, twee zeer ruime Kelders, berging voor hout en turf; de vestibule en gang zijn van marmer voorzien.

EERSTE VERDIEPING: aan den weg 3 Kamers, waarvan de middelste groote Koepelkamer en Kamer en Suite; deze kamers met plafonds en fresco geschilderd. Aan de achterzijde 2 Kamers en Provisiekamer; de vestibule en gang zijn van marmer voorzien en en fresco geschilderd.

TWEDE VERDIEPING: groote Slaapkamer, met Boudoir en Badkamer, en 4 Slaapkamers.

Groote afgeschoten Zolder, met twee Dienstbodenkamers.

De meeste Kamers zijn van Stookplaatsen en de voor- en zijgevels van spiegelglas voorzien. Het Huis heeft van voren en van achteren een riant uitzicht.

Ruim **KOETSHUIS**, Stalling voor 6 Paarden en eene afzonderlijke Bergplaats.

Vervolgens: **OVERPLAATS**, groot 24 Roeden 30 Ellen, waarvan een Huisje, bevattende beneden 2 Kamers, Keuken, Kelder, en boven: 2 Kamers en Dienstbodenkamer. Eene prachtige groote **WARANDA**, met daarbij behoorende fraai aangelegden **TUIN**.

Nader informatie te bekomen ten kantore van den Wel-Edelen Heer H. PEN, Notaris te Baarn. (26334)

Anne Willem en Maria vestigen zich in 1859 in Soest en verhuizen in 1861 samen met Gijsbert en zijn vrouw naar Schoonoord. Maar de baron wilde meer. Aan het weggetje tussen Schoonoord en de Lindeboom (beide in bezit van Gijsbert), liet hij met zijn vrouw in 1870 vlak achter Schoonoord een nieuwe villa bouwen. Zij noemden deze nieuwe woning “Witsenburg”. Ook zijn schoonouders nemen hun intrek in de nieuwe villa en Schoonoord ging in de verhuur. Nadat Witsenburg was voltooid, en daarachter een nieuwe stal was gebouwd, werd de vroegere stal van Kluppel afgebroken, en de grond verkocht aan boomkweker Frans van der Linden.

Uit de hand te koop. Bron: Algemeen Handelsblad 12 juli 1877.

¹ Oprechte Haarlemsche Courant, 10 maart 1879.

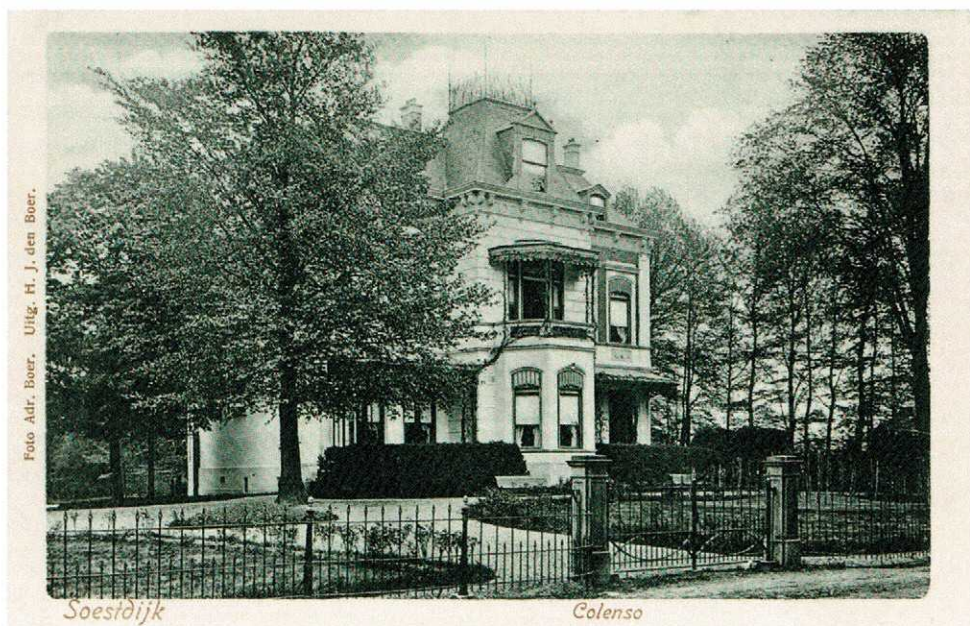
² Het nieuws van den dag: kleine courant, 11 april 1879.

In 1877 kreeg de baron alweer verhuisplannen en de nieuw gebouwde villa Witsenburg werd te koop aangeboden.

Volgens ds. Bos was Witsenburg in de periode 1878-1880 in het bezit de Amsterdammer Cahen. Die gaf het huis de naam "Villa Elisabeth". Het huis op de overplaats van de voormalige buitenplaats Schoonoord laat hij inrichten als biljartkamer en tuinmanswoning. Maar na het overlijden van Cahen werd Villa Elisabeth in maart 1880 alweer te koop aangeboden.

Fair Hill, Jan Luijmbartus ten Have (1881-1897)

In 1881 kocht Jan Luijmbartus ten Have (1825-1896) zowel de Villa Elisabeth van de erven Cahen als het oude logement De Lindeboom van de familie Schimmel. Ten Have was bankier en commissionair in effecten, zijn vrouw was Amalia Wilhelmina Fikenscher (1828-1908). Dochter Anna Wilhelmina ten Have, weduwe Vorstman, woonde ook bij haar ouders in. Op de plek van het afgebroken Schoonoord liet Ten Have een koetshuis en stallen bouwen. Fair Hill kreeg toen het aanzien van een buitenplaats. Ds. Bos schreef hierover:

Buitenplaats Fair Hill, (1900-1905), toen al omgedoopt in Colenso. Bron: Het Utrechts Archief.

“In die dagen onderging Schoonoord eene groote verandering. Het huis werd afgebroken, en eveneens het daar aan grenzende logement, met het daarbij behoorende overhuis; eene strook lands, achter het heerenhuis en het logement, werd erbij gekocht; en op dat terrein, opgehoogd met den grond van eenen daarachter gegraven vijver, werd een prachtig heerenhuis gebouwd, dat nu een schoon en ruim uitzicht kreeg, over weide- en bouwland, op den straatweg naar De Bilt, langs de bosschen van Soestdijk.”

Met het “prachtig heerenhuis” werd Villa Elisabeth bedoeld. Dat Ten Have dat liet bouwen klopt niet helemaal. Villa Elisabeth, voormalig Witsenburg, was al in 1870 gebouwd, maar werd door Ten Have verbouwd. Hij doopte de villa vervolgens om tot Fair Hill, als herinnering aan zijn Engelse vrienden.

Na het overlijden van Jan Luijmbartus in 1896 wordt Fair Hill in 1897 verkocht. Ook de inboedel wordt verkocht, waaronder een zo goed als nieuwe Dogcart. Dat is geen hondenkar maar een licht rijtuigje, waarin men rug aan rug zit.

Een Dogcart (voorbeeld). Bron: www.gail-thornton.co.uk/private-vehicles/dog-cart.php.

Fair Hill/Colenso, Anthonie Cankrien (1897-1931)

Op 20 april 1897 verkochten de erven Ten Have bij publieke veiling Fair Hill aan Anthonie Cankrien, die er met zijn gezin het gehele jaar ging wonen. In juni van dat jaar vragen ze ook personeel: *“een bekwame Keukenmeid en bekwame Werkmeid, beiden van P.G. huize en muts dragende.”*

Anthonie Cankrien werd geboren op 8 augustus 1844 in Kralingen (Rotterdam) en overleed op 29 april 1931 te Soest. Hij was van goede komaf. Zijn vader was

Op eene BUITENPLAATS bij
Soestdijk worden gevraagd met
AUGUSTUS eene

bekwame Keukenmeid

en eene

bekwame Werkmeld,

beiden P. G. en muts dragende.
Adres mevrouw CANKRIEN, Kralingen.

*Personeelsadvertentie Amersfoortsche
Courant 7 juni 1897.*

Bernardus Ewoud Cankrien, koopman,
lid van de firma Sturenberg & Cankrien
en directeur van Stad Rotterdam
verzekeringen. Zijn moeder was Maria
van Hoboken, een telg van de heer van
Rhoon, Pendrecht en Kortgene, die
koopman, zeehandelaar en reder was.

Bij zijn huwelijk met Anne Josina Hoffman (1852-1929) staat vermeld "zonder
beroep". Bij de geboorte van zijn kinderen wordt vermeld dat hij particulier is.
Duidelijk is dat beide ouders welgesteld waren, Anthonie zelf was rentenier.

Het echtpaar kreeg drie kinderen, een jong overleden dochter en twee zoons:
ir. Bernard Ewoud Cankrien (1880-1964) en Willem Johan Cankrien (1883-
1968). De partners van beide zoons zijn dochters van Johannes Diederikus
van Dorp, makelaar in koffie en Secretaris van de Kamers van Koophandel
in Padang, wonend in Baarn in de Villa Augusta, later omgedoopt in Villa
Roosterhoek. In oktober 1928 werd deze villa ingericht als nieuw kleuterhuis
van de Vereniging Trein 8.28 voor ziek-zwakke en tuberculeuze kinderen. Deze
Vereniging Trein 8.28 had ook in Soest twee kindervakantiekoloniehuisen, t.w.
Nieuwe Weg en Vosseveld. (Zie o.a. HVS-Themanummer over Bleekneusjes uit
2021).

Toen de Tweede Boerenoorlog (1899-1902) uitbrak bleek de heer
Cankrien pro-Afrikaans. Bij het bekend worden van de gruwelen in de
concentratiekampen van de Britten werd hij beslist anti-Engels, zo zelfs dat
hij de Engelse naam Fair Hill van de hardstenen palen van de inrijlaan liet
beitelen. Na het bekend worden van de successen van de boeren-commando's
bij de plaats Colenso, liet hij deze naam op de palen bij het hek aanbrengen.

De Slag bij Colenso in Zuid-Afrika is een beroemde overwinning voor
de Boeren tijdens de Tweede Boerenoorlog op 15 december 1899.
Deze slag is een van de drie Britse nederlagen tijdens deze oorlog
(samen met de Slag bij Magersfontein en de Slag bij Stormberg)
binnen een week. In Groot-Brittannië stond deze week bekend als de
Zwarte Week.

Boeren die deelnemen aan de oorlog. Bron: historiek.net/boerenoorlogen-afrika-boeren-britten-1880-1902/129117/

Op 30 Januari 1907 kocht Anthonie voor f 14.050,- het huis en de grond van de familie Ubbink (zie afb. p.41). De grond was bijna 100 jaar in het bezit geweest van het geslacht Ubbink en werd

slechts door het Oude Grachtje van zijn eigendom gescheiden. Het woonhuis, het winkelhuis, de bakkerij en het herenhuis op het terrein kwamen met de koop in zijn bezit. Cankrien brak alles af en liet er een nieuw tuinmanshuis bouwen. Daarna kwam hij in conflict met het Waterschap Soesterveen over het verbreden van de Oude Gracht.

Vredehofstraat 1920-1930. Bron: Archief Eemland.

Op afbeelding hierboven uit circa 1925 de Vredehofstraat met links aan de Praamgracht 13 Hotel Restaurant Trier. Het hek verderop links is de ingang van villa "Colenso" aan de Vredehofstraat 30. Rechtsonder: de oude, schuin ingegraven, kanonlopen die dienstdeden als stootblokken ter bescherming van de Praamgrachtbrug.

Einde villa Colenso (1931-1959)

Na het overlijden van de heer Cankrien in 1931 kwam er langzaam een einde aan de eens grote allure van de buitenplaats. Eind 1931 wordt de inboedel verkocht. Voor het onderhoud van de grote tuin bleven 4 tuinlieden in dienst van de familie. In 1937 zijn de eerste plannen voor een andere functie van Colenso. In 1939 bespreken B&W een plan voor de verkaveling van het gebied Colenso.

Maar dan breekt de oorlog uit. Tijdens de Duitse bezetting werd de villa nog gebruikt om in beslag genomen radioapparatuur in op te slaan. Na de oorlog ging het snel bergafwaarts met het huis. Colenso werd al die tijd nog wel bewoond door tuinman H.J. van Esch, die in 1947 het feit herdenkt dat hij 50 jaar geleden in dienst trad van de heer Cankrien. Uiteindelijk wordt de buitenplaats Colenso pas in 1948 door de gemeente aangekocht voor f 98.000,-. Maar de plannen voor de verkaveling zijn nog steeds niet rond.

Besloten werd om de villa met erf ter grootte van 1.400 m² voor 10 jaar te verhuren aan Willem Frederik Mirani, diamantslijper uit Amsterdam, en zijn zoon D. Mirani, fabrikant, voor f 1.500,- per jaar. Ook de overige grond van het grote landgoed werd tijdelijk aan anderen verhuurd. Villa Colenso werd weer in gebruik genomen, deels als woning en deels als vestiging van de firma Mirani, een industrie van diamantgereedschappen, met kantoor en werkplaats.

Op 24 april 1952 brak er brand uit in het pand, maar die was bijtijds onder controle. In september 1955 was het weer raak: brand in het laboratorium dat was gevestigd op de zolder, maar ook nu viel de schade mee. In oktober 1958

liep het huurcontract af en na een verlenging van drie maanden was het bedrijf klaar met de verhuizing naar Putte.

Na 10 jaar waren ook de plannen voor de villa eindelijk klaar en viel Colenso in 1959 onder de

Wandelpark Colenso, 1994. Bron: Archief Eemland.

Oranje Parkflat op de plek van voormalig villa Colenso, 2003. Bron Archief Eemland.

slopershamer. Op de plaats waar de villa ooit stond verrees de Oranje Parkflat met een heel andere uitstraling dan een buitenplaats. Wel kreeg het ongeveer 10 ha. grote park van de voormalige buitenplaats als wandelpark een passende bestemming.

In de periode 1962 tot 1969 werd Colenso de naam van een straat, waarvoor ook delen van de achtertuinen van de huizen aan de Noorderweg werden gekocht. Aan de Colenso zijn zowel eengezinswoningen als appartementsgebouwen gerealiseerd. Alleen de naam van de buitenplaats is dus bewaard gebleven.

Bronnen

- Manuscript Ds. Bos, www.hvsoest.nl/bronnen-hist-onderzoek
- Kadasterkaarten 1832, hisgis.nl/projecten/utrecht/
- Hoveniers van Oranje, Lenneke Berkhout, Hilversum, 2020;
- Historische kranten;
- Genealogische bronnen;
- De Biltse Grift, Landgoed Vollenhoven, Liline Haitsma Mulier-Van Marwijk Kooy, maart 1998;
- Archief Eemland (AE), Het Utrechts Archief (HUA) en archief HVS.

De tolboom op de Veenhuizerweg

Lange tijd wordt tol geheven aan de Veenhuizerweg, maar door een nieuwe sluiproute dreigt tolgaard De Bruijn inkomsten mis te lopen. Daarom plaatst hij een tolboom op de weg, tot groot ongenoegen van de mensen die geld hadden gestoken in de verharding van de weg. Kees Floor beschrijft in dit artikel de gang van zaken rond de tolboom aan de Veenhuizerweg.

Door Kees Floor

Verkeer dat vanuit Soest over verharde wegen richting Den Dolder ging, kon vanaf 1827 gebruik maken van de straatweg van Soestdijk naar De Bilt (afb. 1, rood). Om de aanleg van die weg en het onderhoud ervan te kunnen bekostigen, werd tolgeld geheven. Er waren drie tolleren. Een daarvan, de Veenhuizer tol, lag destijds op het grondgebied van Baarn tegen de grens met Soest en wel “aan het einde van het domein Soestdijk bij de Veenbrug” (afb. 2, pag. 54). Na een grenswijziging in de jaren negentig van de vorige eeuw “verhuisde” het tolhuis van Baarn (Praamgracht 29, later Biltseweg 25) naar Soest (Jachthuislaan 70).

Toltarieven

De bedragen die men moest betalen bij het passeren van de tol, lagen, zoals gebruikelijk, vast in een Koninklijk Besluit. Een voorbeeld van een lijst met tarieven, in dit geval uit 1876, is weergegeven in afbeelding 3 op pagina 55. In onze ogen zijn de verschuldigde bedragen misschien niet zo hoog, maar destijds ervoer men ze als een last. Tolheffing heeft zich overigens nooit in enige populariteit mogen verheugen, ongeacht de gehanteerde tarieven. Voetgangers konden bij de tol doorlopen zonder te betalen; voor fietsers gold later hetzelfde. De motorrijders en automobilisten van het eerste uur bleven tot 1900 eveneens buiten schot.

De opbrengst van de tolgelden werd vanaf 1874 alleen nog maar verpacht; eerder werkten de commissarissen (directie) van de straatweg veelal met tolgaarden in eigen dienst. In 1898 pachtte timmerman Marinus Cornelis de Bruijn uit Overschie de tol voor een periode van drie jaar; de pachtsom

Afb.1 Uitsnede uit de provinciekaart van Utrecht, 1850, samengesteld en getekend door A.A. Nunnink onder toezicht van J.H. Kips. De afbeelding toont onder andere het noordelijk deel van de straatweg van Soestdijk naar De Bilt (rood gemarkeerd), met ten zuiden van de bochten de Veenhuizer tol. De aansluiting met de Veenhuizerweg (groen gemarkeerd) ligt net ten oosten van de tolboom. Bron: Beeldbank Regionaal Historisch Centrum Rijnstreek en Lopikerwaard, A1176.

bedroeg 1765 gulden per jaar. De Bruijn was ook pachter van de rijkstollen bij het Huis ter Heide en bij Schaerweijde te Zeist.

Veenhuizerweg

In datzelfde jaar liet bankier Adolphe Boissevain, eigenaar van Prins Hendriksoord in Den Dolder, samen met een aantal particulieren, de Veenhuizerweg verharderen (figuur 1, groen). Deze weg begon in Soest (thans Koninginnelaan) en kwam even ten noorden van de Veenhuizer tol uit op de straatweg van Soestdijk naar De Bilt. De werkzaamheden werden betaald uit eigen zak, maar met de gemeente Soest werd overeengekomen dat die het onderhoud van de weg voor haar rekening zou nemen. Verder sprak men af dat de gemeente geen tol zou heffen voor het gebruik van de weg. De weg bood inwoners van Soest voortaan een kortere, verharde route richting Utrecht.

Afb.2 Tolhuis aan de Veenhuizer tol aan de straatweg van Soestdijk naar de Bilt, kijkend richting De Bilt met links de Veenhuizerweg en rechts de Hessenweg (onverhard).
Datering 1910-1920. Bron: Beeldbank Archief Eemland, foto.nr. 1370.0019.

Gederfde inkomsten

Verkeer uit de richting Soestdijk dat net voor de Veenhuizer tol linksaf zou slaan de Veenhuizerweg in, maakte wél gebruik van de straatweg van Soestdijk naar De Bilt, maar hoefde het tolhek van de Veenhuizer tol niet te passeren. Daardoor dreigde tolpachter De Bruijn minder omzet te kunnen halen dan waar hij aanvankelijk op gerekend had. Hij diende bij de directie van de straatweg dan ook een verzoek in om langs de weg een bord Tolrecht te plaatsen, vanuit Soestdijk gezien voor de aftakking van de Veenhuizerweg. Het bestuur stemde daarmee in. Om het verkeer ook staande te kunnen houden teneinde de tolgelden in te kunnen vorderen, plaatste De Bruijn een tolboom over de Veenhuizerweg.

Bezwaar

Boissevain was het met deze gang van zaken niet eens. Die ging immers in tegen de afspraken die hij met de gemeente Soest gemaakt had. Het geld dat hij in de verharding van de Veenhuizerweg had gestoken, was natuurlijk niet bedoeld om de portemonnee van de tolpachter te spekken.

Hij deed dan ook verontwaardigd zijn beklag bij de commissarissen van de straatweg. Die zaten met de zaak in hun maag. Enerzijds was het innen van tolgeld uitsluitend toegestaan bij het passeren van de officiële tolboom, dus niet bij het passeren van het bord Tolrecht. Anderzijds was de pachter bij het uitbrengen van zijn bod op de pacht van de opbrengst van de tolgelden mogelijk niet op de hoogte geweest van de nieuwe 'sluiproute' of had hij in de veronderstelling verkeerd dat aan beide tolbomen tolgeld geïnd mocht worden.

De commissarissen stuurden aan op een compromis, waarbij De Bruijn een billijke vergoeding zou krijgen. Zelf dacht de tolpachter aan een vermindering van de pachtsom van 400 gulden per jaar, maar dat vonden de commissarissen buiten alle proporties. Afgesproken werd dat De Bruijn zou bijhouden om wat voor bedragen het in de praktijk ging. De tolheffing aan de Veenhuizerweg werd echter tijdens de driejarige pachtperiode niet beëindigd en De Bruijn kreeg geen korting op de pachtsom.

Einde tolheffing

Nadat Koningin Wilhelmina in november 1900 de toestemming voor het innen van tolgeld weer met drie jaar had verlengd, werden de opbrengsten van de tolgelden voor eenzelfde termijn verpacht. Ditmaal was als nieuwe voorwaarde opgenomen dat de pachter geen tolgelden mocht (doen) innen

Bij de aankomst aan de Tolpaal of den Tolboom op den Straatweg tusschen SOESTDIJK naar DE BILT zal voor tol moeten betaald worden:

Voor elk los paard of muilezel	f 0,05
Voor elk los runderbeest of ezel	» 0,01 ¹
Voor elk kalf, schaap of varken	» 0,01
Voor een kudde schapen of varkens sterker dan vijf stuks, in eens	» 0,50
Voor elken bok, geit of hond gespannen voor een rij- of voertuig met twee wielen	» 0,01 ¹
Voor elken bok, geit of hond gespannen voor een rij- of voertuig met vier wielen	» 0,03
Voor rijtuigen of voertuigen, onverschillig met twee of vier wielen, mitsgaders slede voor elk aangespannen paard, ezel, muilezel, of runderbeest	» 0,02 ¹
Wanneer twee of meerdere rij- of voertuigen aan elkander gekoppeld zijn, zal bovendien betaald worden voor ieder gekoppeld rij- of voertuig	» 0,10
Voor diligences, voor- en rijtuigen ingerigt voor meer dan zes doch minder dan twaalf personen, voor elk paard	» 0,10
Idem, voor meer dan twaalf personen, voor elk paard	» 0,15

Vrijdom van tol zal worden geëist door de personen en onder de bepalingen voorkomende in art. 5 en 6 van het Koninklijk Besluit van 20 October 1833 (Staatsblad No. 50) houdende nadere regeling der tollen op 's Rijks groote wegen.

Alzoo vastgesteld door Commissarissen van den Straatweg
SOESTDIJK-DE BILT, den 27 Januarij 1876.

Afb. 3 Toltarieven uit 1876 van de straatweg van Soestdijk naar De Bilt. Bron: Het Utrechts Archief, toegang 15 inv.nr. 115, scan 21.

van verkeer dat gebruik maakte van de Veenhuizerweg. De pacht werd opnieuw gegund aan De Bruijn; hij had 1625 gulden per jaar geboden in plaats van de 1765 gulden die hij de voorgaande pachtperiode had betaald. Mogelijk onbewust gaf hij daarmee te kennen dat de door hem destijds gevraagde vergoeding van 400 gulden voor het beëindigen van de tolheffing voor het verkeer over de Veenhuizerweg aan de hoge kant was geweest. Per 1 januari 1901 was de Veenhuizerweg tolvrij. Het verkeer dat gebruik maakte van de straatweg van Soestdijk naar De Bilt moest bij het passeren van de Veenhuizer tol echter nog betalen tot en met 1928.

Bronnen

- Het Utrechts Archief, toegang 15, inv.nrs. 104, 115, 117 en 124.
- Amersfoortse Courant, 1 maart 1897, p3.

Boekbespreking

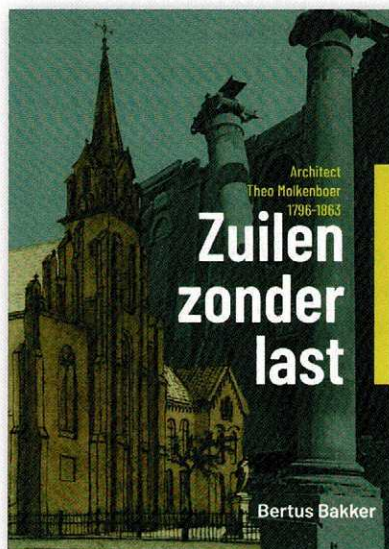
Zuilen zonder last

Architect Theo Molkenboer 1796-1863

Auteur: Bertus Bakker

In oktober verscheen bij Uitgeverij Verloren in Hilversum het boek "Zuilen zonder last", geschreven door Bertus Bakker. Het boek gaat over architect Theo Molkenboer, die bekend is geworden door zijn vele kerkgebouwen. Eén van de kerkgebouwen die hij ontwierp was de nieuwe Petrus en Pauluskerk in Soest. René van Hal las het boek en deelt zijn bevindingen.

"Zuilen zonder last" biedt een analyse van het bouwkundig oeuvre van Theo Molkenboer. Hierbij ligt de nadruk op de bouw van nieuwe kerken voor de katholieke gemeenschappen in Nederland. In de 19e eeuw was het weer toegestaan om kerken te bouwen. De bouwwerken uit deze periode staan ook wel bekend als Waterstaatskerken, omdat de overheid zowel architectonisch als financieel bij veel van deze bouwactiviteiten betrokken was.

Petrus en Pauluskerk

In het boek van Bertus Bakker wordt een veelheid aan kerken beschreven die in onze regio zijn gebouwd (o.a. Amersfoort, Hilversum, Zeist en Utrecht). Eén van de door Molkenboer ontworpen kerkgebouwen is de Petrus en Pauluskerk in Soest. Het bouwproces van de kerk wordt uitgebreid beschreven. Niet alleen omdat de bouw van de kerk de overgang van het neoclassicisme naar de neogotiek symboliseert, maar ook omdat Molkenboer te maken had met een zeer eigenzinnige pastoor: Willem Steenhoff. Hij wilde de kerk laten lijken op de basiliek van Santa Maria Maggiore in Rome, maar die wens bleek financieel niet haalbaar. Toch hebben

sommige specifieke elementen van de basiliek wel een plek gekregen in het bouwwerk.

Stucadoorsarchitectuur

“Zuilen zonder last” geeft bij het lezen een uitgebreid en interessant historisch beeld van de eerste periode waarin het de katholieken weer was toegestaan om kerken te bouwen. Ondanks de overheidsbemoeienis kon toch een diversiteit aan kerkgebouwen met verschillende bouwstijlen worden gerealiseerd. Hierbij speelde de opdrachtgever, een pastoor, een voorname rol. Molkenboer wist door het gebruik van toen nog niet gebruikte technieken de ingezamelde gelden maximaal te benutten om een imposant kerkgebouw te realiseren. Molkenboer wordt daarbij niet voor niets getypeerd als prominent vertegenwoordiger van de stucadoorsarchitectuur omdat hij de zuilen, die nodig waren voor het ondersteunen van het dak, niet altijd uit massief steen liet bestaan. Het boek geeft een tijdsbeeld uit de periode voordat Pierre Cuypers (1827-1921) zich met zijn varianten op de gotiek manifesteerde bij het bouwen van kerken en andere monumentale gebouwen in Nederland.

Bertus Bakker heeft voor zijn boek uitgebreid onderzoek gedaan, zo blijkt wel uit de paragraaf over de totstandkoming van de Petrus en Pauluskerk. Daarin wordt niet alleen aandacht besteed aan de specifieke wensen van de eigenzinnige en geleerde opdrachtgever pastoor Willem Steenhoff, maar ook aan de belangeloze inzet van vele Soesters om de kosten van de bouw te drukken. Ook Steenhoffs relatie met het Koninklijk Huis, met name koningin-moeder Anna Paulowna, komt aan bod.

Italiaanse uitstraling

In 1968 is de Petrus en Pauluskerk in Soest afgebroken vanwege de hoge onderhoudskosten. Gelukkig is de toren bewaard gebleven. Deze zorgt tot op de dag van vandaag voor de Italiaanse uitstraling die pastoor Steenhoff bij de bouw voor ogen had.

Prijs: €39,00

Aantal pagina's: 464

ISBN-nummer: 9789087049577

De leden van de Historische Vereniging Soest/Soesterberg werken in een aantal werkgroepen om onderzoek te doen en gegevens vast te leggen.

Voor nadere informatie kunt U met de contactpersonen overleggen, te weten:

Genealogie:	Wim Routers - routers@xmsnet.nl
Mondelinge geschiedenis:	Wim de Kam - wpdekam@kpnmail.nl
Website en Verdwenen Soest:	René van Hal - halrenevan@xmsnet.nl
Redactie:	Lucinda van Ewijk, Riky van 't Klooster, Dick van Fulpen Henk van den Boomgaard - redactie@hvssoest.nl
Opmaak:	Linda Kreijns - www.lindaontwerpt.nl
Drukwerk:	Practicum Print Management BV - www.practicum.nl

Contributie per jaar

Voor inwoners van de gemeente Soest is de contributie €23,00. Voor leden buiten Soest is dit hoger omdat het versturen van het kwartaalblad extra kosten met zich meebrengt. Buiten de gemeente: €29,00 - Buitenland: €59,00 - Bedrijfsleven: €40,00 - Betaling contributie op rekeningnummer NL66RABO0359902235. Losse oude nummers verkrijgbaar bij het redactieadres. Leden €2,50. Niet leden €5,00.

Copyright - Historische Vereniging Soest/Soesterberg

Indien niet anders aangegeven komen de afbeeldingen uit de collectie van de HVS en/of uit het Gemeente Archief Soest. Alle rechten voorbehouden. Overname uit deze uitgave is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van het bestuur van de Historische Vereniging Soest/Soesterberg. Redactie en bestuur zijn niet verantwoordelijk voor de inhoud van de aangeboden kopij en beeldmateriaal.

De HVS is een erkende ANBI organisatie

Al 40 jaar is de historische vereniging een actieve club waar we graag nieuwe leden verwelkomen.

Wat bieden wij u als lid aan:

- Elk kwartaal het verenigingsblad "Van Zoys tot Soest"
- Elk jaar wordt een fietstocht en busexcursie georganiseerd
- De Klitsavond, een gezellige avond met een quiz
- Gratis toegang tot Museum Soest
- Historische cafés over allerlei onderwerpen
- Werkgroep Genealogie
- Werkgroep Soesterberg

Wij beheren de websites www.hvsoest.nl,
www.soestopdekaart.nl en www.verdwenensoest.nl.

Verder geven we boeken uit, werken we met de gemeente samen betreffende monumentenzorg, archiefbeheer en Open Monumentendag.

Voor alle vragen over historisch Soest(erberg):
info@hvsoest.nl.

De contributie is € 23,- per kalenderjaar.

Lid worden?

Stuur een mail met uw naam, adres, postcode en woonplaats, telefoon en emailadres naar: info@hvsoest.nl

Historische Vereniging Soest/Soesterberg

Steenhoffstraat 46

3764 BM Soest

Telefoon: 035-5885399

IBAN: NL66 RABO 0359 9022 35

Secretariaat: info@hvsoest.nl

Buitenplaats Fair Hill
(1900-1905)

Drukwerk verzorgd door:

PRACTICUM PRINT
MANAGEMENT

Het *verleden* verrijkt de *toekomst*